

**BUSCANT ALS “ALEMANYS CORRENTS”.
LES IMPLICACIONS DE LA CONTROVÈRSIA GOLDHAGEN
EN LA HISTORIOGRAFIA ALEMANYA**

NOM: Patricia Treviño Saldaña

DIRECTORA: Marició Janué i Miret

ÀREA: Història Contemporània

1ª convocatòria. Juny del 2014.

ÍNDEX

<u>1. PRÒLEG</u>	2
<u>2. INTRODUCCIÓ</u>	4
<u>3. HITLER'S WILLING EXECUTIONERS. ANÀLISI DE FONT PRIMÀRIA</u>	8
<u>4. PRESENTACIÓ I DEBAT PÚBLIC DEL LLIBRE</u>	17
<u>4.1. Àmbit anglosaxó</u>	17
<u>4.2. Àmbit alemany</u>	20
<u>5. LA RESPOSTA DELS HISTORIADORS</u>	25
<u>5.1. Crítiques de caràcter personal dirigides a l'autor</u>	25
<u>5.2. Crítiques estilístiques</u>	26
<u>5.3. Crítiques metodològiques i argumentals</u>	28
<u>5.4. Comparació amb Ordinary Men. Crítica de Christopher R. Browning</u>	35
<u>6. CONTEXTUALITZACIÓ DE LA “CONTROVÈRSIA GOLDHAGEN”</u>	38
<u>6.1. La “controvèrsia Goldhagen” dins la historiografia alemanya</u>	38
<u>6.2. La “controvèrsia Goldhagen” en el context de la nova Alemanya reunificada</u>	41
<u>7. CONCLUSIONS</u>	45
<u>8. BIBLIOGRAFIA</u>	48

1. PRÒLEG

Quan vaig començar a pensar en el tema d'aquest Treball de Fi de Grau, encara no coneixia *Hitler's willing executioners*, tesi doctoral publicada l'any 1996 per l'estudiant de Harvard Daniel Jonah Goldhagen, ni la polèmica que va suscitar. El que sí tenia clar des d'un bon començament, és que tractaria sobre algun aspecte de l'Holocaust, més concretament, sobre la qüestió de la culpabilitat dels alemanys en el genocidi.

No obstant, durant la primera reunió amb la meva directora, Marició Janué, ja vam veure que es tractava d'un qüestió massa amplia i que, per les característiques del treball, s'havia de concretar bastant més. En aquell moment, i carregada d'un munt de bibliografia, vaig sentir-me una mica perduda, donat que, malgrat saber la temàtica que volia tractar, no trobava la manera d'enfocar-ho. I així va ser com, després de mirar i remirar el que tenia, vaig trobar la resposta a l'article *L'Holocaust i la polèmica Goldhagen*, publicat a la revista "El contemporani", de l'editorial Afers i escrit, precisament, per la directora del meu treball.

La polèmica sorgida arran de *Hitler's willing executioners* ràpidament em va impressionar per diverses raons. En primer lloc, em donaria l'oportunitat de parlar de la qüestió de la culpabilitat alemanya, ara sota el prisma d'un autor que explica l'Holocaust a partir de l'acusació als alemanys corrents de participar de forma activa i voluntària en l'assassinat massiu de jueus, motivats per un antisemitisme eliminadori que portaria segles arrelat en la seva cultura. D'aquesta manera, tant amb l'anàlisi de l'obra de Goldhagen com amb les diferents crítiques que li han fet nombrosos especialistes en la historiografia de la Segona Guerra Mundial i l'Holocaust, podria estudiar la qüestió de la culpabilitat alemanya des de diferents punts de vista.

El segon aspecte que em va cridar l'atenció és, precisament, la polèmica sorgida entorn la publicació de l'obra de Goldhagen en sí mateixa, coneguda com "controvèrsia Goldhagen". És a dir, el fet de què 51 anys després de la fi de la Segona Guerra Mundial, tingués lloc un debat d'aquestes característiques, on es veurien implicats, tant els historiadors més destacats, com l'opinió pública, va resultar-me molt atractiu. Encara més, al veure l'enorme contrast entre l'opinió negativa que tenien els especialistes en aquest tema sobre els arguments de Goldhagen i la gran acceptació que va suscitar entre els lectors no especialitzats.

Finalment, fins a entrar en contacte amb Goldhagen i la seva tesi, la gran majoria de textos escrits per especialistes constituïen, per a mi, una espècie de dogma, una veritat absoluta inqüestionable. Al veure, en l'avanç que em va suposar l'article *L'Holocaust i la polèmica Goldhagen*, que molts dels arguments emprats per l'autor no eren del tot certs o que, Christopher Browning va publicar un llibre uns anys abans (*Ordinary Men*) on coincidia en moltes de les fonts emprades posteriorment per Goldhagen, arribant a conclusions totalment diferents; vaig ser

conscient de la importància de la selecció i interpretació de les fonts utilitzades pels especialistes. D'aquesta manera, la redacció d'aquest treball em permetria desenvolupar una actitud crítica davant els diferents textos i obres d'historiadors que hauria d'emprar.

Un cop vistes les motivacions que em van portar a desenvolupar un treball sobre aquesta temàtica, veurem els principals arguments que es tractaran en el mateix.

Abans de començar, he cregut convenient afegir una petita introducció just a continuació, centrada en mostrar les principals línies historiogràfiques que expliquen l'Holocaust. Com veurem, s'ha posat especial interès en aquells autors que basen les seves explicacions en les víctimes jueves i els alemanys corrents, en comptes de centrar-se en la figura de Hitler i en la dels seus principals sequaços.

Entrant ja en el cos del treball, en primer lloc, s'analitzarà la tesi que defensa l'autor, tot mostrant els seus principals arguments i els exemples que aporta: els batallons policials de l'ordre, els camps de treball i les marxes de la mort. Seguidament, veurem l'acollida que l'obra va tenir per part de la premsa i el públic, diferenciant entre el moment de la seva publicació al món anglosaxó i l'arribada de la traducció a Alemanya. En aquest punt, s'ha de remarcar que fora de les nostres fronteres, les produccions historiogràfiques acostumen a tenir una repercussió en la població a la que no estem acostumats, que implica l'habitual aparició d'especialistes en els *mass media*. Per aquest motiu, i en un intent de plasmar totes les reaccions que *Hitler's willing executioners* va despertar entre la població, el capítol dedicat al debat públic del llibre contindrà, també, algunes de les crítiques que molts d'aquests especialistes van expressar a la premsa i als actes públics en que van participar. Així, un cop vista la bona acollida que va tenir entre el públic i algunes causes que intenten explicar el per què d'aquesta reacció, es veurà la condemna que fan la gran majoria dels historiadors sobre *Hitler's willing executioners*, analitzant, en aquest cas, els arguments més representatius d'aquestes crítiques; a més, es farà una petita comparació amb *Ordinary Men* de Christopher Browning. Finalment, es contextualitzarà la "Controvèrsia Goldhagen" en dos àmbits: en els debats historiogràfics que ressegueixen periòdicament des de la postguerra, d'una banda; i en el context històric de la seva publicació, de l'altra. Com podem veure, *Hitler's willing executioners* no va deixar ningú indiferent. En les pàgines que segueixen intentarem explicar per què va ser així.

2. INTRODUCCIÓ

Com sabem, l'Holocaust va ser un programa de genocidi maquinat pel Nacionalsocialisme, que es proposava assassinar de forma sistemàtica i massiva als jueus europeus fins a assolir el seu extermini. La magnitud i monstruositat de tal iniciativa va culminar amb l'assassinat de prop de 6.000.000 de jueus (el 82% de la població jueva que vivia en territori de domini alemany¹) des de l'arribada dels nazis al poder al 1933, fins a l'acabament de la Segona Guerra Mundial l'any 1945. Des de llavors, jueus i alemanys, però també homes i dones de tot el món, no han cessat de repetir-se la mateixa pregunta: Com ha estat possible una barbàrie d'aquestes característiques? La manera més eficient de trobar respostes a aquesta pregunta és mitjançant la producció historiogràfica, és a dir, a partir de l'explicació i interpretació dels *res gestae* que han tingut lloc en el passat². Alemanya, nació on va néixer la historiografia moderna com a ciència independent i probablement la més interessada en trobar respostes al per què dels crims nazis, ha presentat una continua producció historiogràfica sobre aquest tema en els darrers 60 anys.

D'aquesta manera, i a mode d'exemple, s'han tractat i debatut periòdicament temes sobre la naturalesa del règim nazi, en el sentit de si presentava un caràcter autocràtic o si responia a una estructura complexa de competències superposades; sobre si realment va existir un pla de Hitler per tal d'aniquilar als jueus o si, per contra, el genocidi va ser el fruit de factors situacionals i d'interaccions externes; en el cas de que aquest pla existís, sobre quan es va elaborar i en què consistia; si el militarisme i expansionisme del III Reich és la culminació del *Sonderweg* -camí especial alemany diferent al de la resta d'Estats europeus- que s'inicia amb el també militarisme i expansionisme prussià del segle XVIII, o si es tracta d'una situació única i sense precedents, entre d'altres. Fins i tot, es troben produccions historiogràfiques de caràcter revisionista que qüestionen la veracitat d'alguns aspectes de l'Holocaust.

Actualment, podem gaudir d'una historiografia de l'Holocaust més completa, ja no centrada únicament en l'òptica dels perpetradors, sinó que intenta explicar com va ser possible l'Holocaust sota “la perspectiva 'de' y 'desde' las víctimas y el resto de los alemanes”³. Això ha estat possible gràcies a què, en les darreres dècades, milers de persones de tots els àmbits (fiscals, policies, jutges, periodistes, historiadors o supervivents) han aportat els seus records i testimonis, ampliant enormement el nostre coneixement sobre l'Holocaust. D'aquesta manera, molts dels estudiosos actuals de l'Holocaust han deixat de discutir sobre els fets i els indicis més importants, que “son

1 ALY, Götz. *¿Por qué los alemanes? ¿Por qué los judíos? Las causas del Holocausto*. Barcelona, Crítica, 2012, p. 17.

2 ARAYA, Eduardo. *El pasado omnipresente. Guerra, Holocausto y culpa en la historiografía alemana*. Archivum, Revista del Archivo Histórico de Viña del Mar, 2002, p. 261.

3 JANUÉ I MIRET, Maricío. *La voz de las víctimas judías y los alemanes “corrientes”*. Revista de libros de la fundación Caja Madrid, 2011, p. 8.

claros en lo esencial y solo existe diversidad de opiniones en la valoración de factores individuales”⁴, per a centrar-se en el sentit real i en les causes profundes d'aquest terrible esdeveniment que ha suposat una fractura històrica de gran importància.

Com a mostra d'aquesta nova historiografia més completa de l'Holocaust, trobem els dos volums de l'obra de l'historiador israelita Saul Friedländer *El Tercer Reich y los judíos -(1933-1939) Los años de persecución i (1939-1945) Los años de exterminio-*, i l'obra de l'historiador nord-americà Peter Fritzsche, *Vida y muerte en el Tercer Reich*; posant l'èmfasi, la primera, en les víctimes jueves, i la segona, en els alemanys corrents. Els dos autors coincideixen a remarcar la responsabilitat de la ideologia nacionalsocialista com a element fonamental -encara que no exclusiu- per tal d'explicar com va ser possible l'Holocaust; no obstant, els dos autors discrepen al remarcar quin va ser l'element del nazisme primordial que va permetre aquest desenllaç. Tot seguit, veurem les idees principals que defensen aquests autors.

En primer lloc, l'obra de Saul Friedländer fa recaure el protagonisme en el que ell anomena “antisemitisme redentor”, radical i fanàtic; una obsessió compartida per Hitler i els seus líders més propers de “que había de librarse una lucha apocalíptica entre arios y judíos”⁵. No obstant, Friedländer sosté que Hitler va amagar les seves intencions de forma freda i intencionada per tal de presentar una imatge diferent davant l'opinió pública estrangera i dels seus aliats a l'interior d'Alemanya. En aquest sentit, va restringir les seves manifestacions antisemites i va dirigir el racisme radical vers una discriminació racial; estratègia que va suposar que els jueus no poguessin preveure el ràpid detriment que patirien. L'autor afegeix, a més, que els alemanys corrents no compartien aquest antisemitisme redentor; argument que, com veurem més endavant és contrari a la tesi que defensa Daniel Goldhagen. Malgrat això, Friedländer afirma que una part considerable dels alemanys sí era antisemita i que, influenciats pels guanys econòmics i els èxits en política exterior del nazisme, van acceptar de forma passiva “las medidas de discriminación legal, gradual aislamiento y pauperización de los judíos”⁶. Amb tot, es pot concloure que l'obra de Friedländer, malgrat situar l'antisemitisme com a principal causa de l'Holocaust, va més enllà i ofereix un punt de vista transnacional i polifacètic⁷.

Per la seva banda, Peter Fritzsche explica el per què de l'atracció popular del nazisme mitjançant la idea de “comunitat del poble” o *Volksgemeinschaft*. Així, la solidaritat de grup que es desprèn d'aquesta noció de “comunitat del poble” i que “incluía la comodidad de encontrarse 'entre nosotros' (unter uns) los arios”⁸; va permetre als alemanys imaginar una vida millor que la que havien tingut

4 ALY, Götz. *op. cit.*, p. 17.

5 JANUÉ I MIRET, Marició, *op. cit.*, pp. 9-10.

6 JANUÉ I MIRET, Marició, *op. cit.*, p. 10.

7 *Ibidem*

8 *Ibidem*

en èpoques passades. Per tal d'assolir aquesta prosperitat, els alemanys “només” havien de compartir l'ideal ari dels nazis; fita que el règim nazi va aconseguir a partir de l'adoctrinament, mitjançant la propaganda, i per la pressió exercida conseqüència del totalitarisme. A més, els dirigents nazis exagerarien la ja existent por dels alemanys a “enemigos infrahumanos internos y externos para justificar sus propias guerras de aniquilación”⁹. Així, la compilació d'aquestes estratègies, que es sumen als prejudicis racials dels alemanys, van afavorir que aquests anessin tolerant de forma progressiva les mesures antisemites i de deshumanització dels jueus plantejades pels nazis. Fritzsche, a la seva obra, reflexiona sobre una de les qüestions més rellevants de la historiografia de l'Holocaust: el grau de coneixement que els alemanys tenien sobre el que els estava passant als jueus i si els importava. A través de diversos documents personals de soldats que estaven al front i dels familiars d'aquests, l'autor arriba a la conclusió de què els alemanys tenien la suficient informació sobre allò que succeïa al seu voltant, i que van fer poca cosa per evitar-ho. No obstant, Fritzsche remarca que, malgrat aquesta informació, els alemanys probablement desconeixien els termes concrets en què consistia la Solució Final.

En aquesta línia, s'ha de destacar també l'obra de l'historiador alemany Götz Aly, *La utopía nazi: cómo Hitler compró a los alemanes*. L'autor defensa la tesi de què el poble alemany donava el seu recolzament al nazisme, i per tant, va formar part de l'Holocaust, responent a una motivació més materialista que no pas ideològica. D'aquesta manera, ens trobaríem davant una dictadura que “explotó y robó a los territorios ocupados para poder mantener dentro del país un Estado social en beneficio de su población”¹⁰; a la vegada que expropiava, obligava a treballs forçosos i matava als jueus també en benefici de l'Estat i dels alemanys. Aquests, moguts per la cobdícia i els beneficis que podien obtenir, van avantposar els seus interessos materials a qualsevol tipus de requeriment moral. Així, i tal i com sintetitza al títol de la seva obra, els nazis havien comprat als alemanys. Cal destacar que, malgrat això, Götz Aly no nega la importància de l'antisemitisme. No obstant, com assenyalarà en la seva obra posterior *¿Por qué los alemanes? ¿Por qué los judíos?*, l'antisemitisme dels alemanys responia a la por al fracàs i a sentiments d'enveja, rancor i de cobdícia vers els jueus. Per la seva tradició cristiana i jurídica, els alemanys sentien vergonya d'aquests sentiments; motiu pel qual van veure's predisposats a justificar-se rere la teoria de la raça, que “sublimó el odio como conocimiento, la carencia como ventaja, y justificó la toma de medidas legales”¹¹. D'aquesta manera, els alemanys delegaven en l'Estat les seves actuacions, mentre que el règim nazi exculpava als individus a la vegada que “transformaron la maldad individual en la necesidad suprapersonal de

9 JANUÉ I MIRET, Marició, *op. cit.*, p. 11.

10 JANUÉ I MIRET, Marició, *op. cit.*, p. 9.

11 ALY, Götz. *op. cit.*, p. 274.

llevar a cabo la 'solución final del problema judío'¹².

S'ha de remarcar que encara avui dia, més de dues generacions després de la fi de la Segona Guerra Mundial, el tractament de qualsevol tema referent a l'Holocaust continua esdevenint un assumpte delicat. Això és conseqüència de dos factors: la problemàtica de la Historia del Temps Present, on el passat immediat encara no acaba de ser passat, i on continua planejant el fantasma de la culpabilitat; i la preocupació que aquesta experiència es pugui tornar a repetir.

En aquesta línia, i per tal de suavitzar el negatiu efecte de l'Holocaust sobre la memòria col·lectiva alemanya, una part considerable de la historiografia del país ha intentat “echar tierra sobre el período nacionalsocialista”¹³, presentant l'any 1945 com un *Nullpunkt*, un nou començament de la història alemanya. Per a tal fita, en les darreres dècades s'ha intentat recuperar historiogràficament moments més positius del passat alemany, com ara la República de Weimar; s'han reduït els responsables del genocidi fins a limitar-se a Hitler i els seus dirigents; s'ha estudiat la conducta de Hitler des d'una òptica mèdica; s'ha cercat i enaltit la resistència alemanya; o s'ha intentat explicar el feixisme nazi sota un prisma universal, afirmant que altres països amb una destacable ideologia feixista haurien actuat igual si haguessin gaudit del poder militar que va tenir Alemanya.

Amb tot, quan semblava que aquests intents de “normalització” del període nacional-socialista havien aconseguit una pseudo-reconciliació amb el seu passat i amb una historiografia que va canviant el seu centre d'atenció vers els aspectes relacionats amb la recent unificació i el futur d'Alemanya; Daniel Goldhagen va publicar *Hitler's willing executioners*, tesi doctoral que va despertar moltes reaccions, tant positives com negatives. A continuació, veurem les implicacions que va comportar la publicació d'aquesta obra, fenomen que es coneix sota el nom de “Controvèrsia Goldhagen” i que va tenir presència tant en l'àmbit historiogràfic, com en els mitjans de comunicació i en l'opinió pública.

12 *Íbidem*

13 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo. *Un pasado que no pasa: Goldhageny la historia del tiempo presente en Alemania*. Actas del III Simposio de Historia Actual. Instituto de Estudios riojanos, p. 345.

3. HITLER'S WILLING EXECUTIONERS. ANÀLISI DE FONT PRIMÀRIA

Amb la finalitat de poder comprendre el per què de la controvèrsia generada arran de la publicació de *Hitler's willing executioners* per Daniel Goldhagen, és necessari procedir, abans de res, a l'anàlisi del llibre, tot exposant les idees que l'autor volia transmetre i els arguments que va donar. Per a tal fita, s'ha utilitzat la versió en castellà del llibre, traduïda per Jordi Fibla i publicada per l'editorial Taurus l'any 1997, i que va aparèixer amb el títol *Los verdugos voluntarios de Hitler. Los alemanes corrientes y el Holocausto*. Al llarg de les 567 pàgines que conformen l'obra – a les que s'han d'afegir uns annexos de gairebé 200 pàgines més-, l'autor defensa i reitera la tesi de què sense l'ajuda d'un gran nombre d'alemanys corrents, plenament capaços de decidir sobre les seves accions, i que van actuar de forma voluntària d'acord amb la seva profunda cultura antisemita de caràcter eliminadori, l'Holocaust no hagués estat possible. Per tant, aquesta idea justifica el títol del llibre de Goldhagen, ja que aquests alemanys van exercir la funció de botxins voluntaris de Hitler.

Abans de començar la seva argumentació, l'autor s'encarrega de remarcar el seu distanciament vers la historiografia que s'ha dedicat a estudiar l'Holocaust, al considerar-la errònia, ja que pensa que aquests estudis s'han fet sota la perspectiva d'una societat normal que “ se regía por unas reglas de 'sentido común' similares a las nuestras”¹⁴; sense contemplar, per tant, l'antisemitisme irracional que caracteritzà la societat de l'Alemanya nazi. Goldhagen es presenta com a capaç de posar remei a aquesta visió equivocada de la història, escrita per personatges que -segons l'autor- no han comprès correctament el període i que s'han limitat a parlar sobre tòpics recurrents, com ara les càmeres de gas, i a condemnar les accions dels dirigents nacional-socialistes de més repercussió com Hitler, Himmler o Eichmann¹⁵; sense considerar les accions individuals i obviant, per tant, els motius i les accions que portaren a una bona part de la societat alemanya a participar en el genocidi.

Per tal d'atorgar credibilitat a la seva tesi, que ell mateix presenta com a rupturista, Goldhagen procedeix a desarmar els arguments de les teories més emprades habitualment per tal d'explicar la motivació dels alemanys corrents a participar en el genocidi nazi. D'aquesta manera, l'autor presenta cinc teories, que desenvolupem seguidament.

Així, en primer lloc trobem la teoria que explica l'Holocaust a partir de la subordinació, es a dir, els perpetradors no podien negar-se a complir determinades ordres perquè si no serien castigats severament; quedant, per tant, obligats a seguir les ordres dels seus superiors. La segona teoria es basa en la idea de que els perpetradors obeïen cegament les ordres, ja sigui pel fet d'estar sota la influència del carisma de Hitler, per la tendència natural de l'home a obeir l'autoritat o per la manca

14 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *Los verdugos voluntarios de Hitler. Los alemanes corrientes y el Holocausto*. Traducción de Jordi Fibla. Madrid, Taurus, 1997, p. 35.

15 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 217.

de sentit moral individual conseqüència de viure en un Estat totalitari. Per la seva banda, la tercera explicació defensa la idea de que existia una important pressió psicològica de tipus social, que obligava els perpetradors a realitzar actes que no cometrien de forma voluntària. La quarta teoria defensa que tots els qui participaren en el genocidi ho van fer perseguint el seu interès i pensant en el seu futur professional, minorant la responsabilitat de les seves accions al mostrar-se com una part mínima d'una maquinària destructiva general. Finalment, la darrera explicació sosté que com que totes les tasques estaven fragmentades, ningú podia saber realment l'abast de les seves accions; desconeixent, per tant, el seu grau de responsabilitat dins el pla global d'extermini dels nacional-socialistes¹⁶.

Allò que Goldhagen condemna d'aquestes teories explicatives més habituals, és que no consideren la idea de què els perpetradors van actuar per convicció, amb coneixement vers el pla d'aniquilació en massa dels jueus i aprovant-lo, sense voler-se negar a formar part del genocidi; ja que els “impulsaba el antisemitismo, una clase particular de antisemitismo que les llevó a la conclusión de que los judíos *tenían que morir*”¹⁷, sentiment que no era exclusiu dels dirigents nazis i els seus defensors, sinó que es trobava arrelat i era compartit per la majoria de ciutadans alemanys.

Per tal de justificar aquesta “mentalitat eliminadora”, idea recurrent a la seva tesi, l'autor divideix el seu *Hitler's willing executioners* en dues parts diferenciades. En el transcurs de la primera, es centra en exposar l'evolució de l'antisemitisme radical a Alemanya; mentre que a la segona part, analitza tres institucions nazis: els batallons policials, els camps de treball i les marxes de la mort.

Per començar l'estudi de l'obra, analitzarem la primera part de la mateixa. Aquí, Goldhagen es remunta a l'Edat Mitjana per tal de trobar l'origen de l'odi als jueus, fent referència a l'antisemitisme religiós, que apareix vinculat a la cultura cristiana ja al segle IV. Segons aquesta visió, els jueus representaven l'antítesi de tot allò que constituïa la religió cristiana, havien rebutjat la revelació de Jesús i “se convirtieron en asesinos simbólicos de Cristo, se creía que habían aprobado el crimen e incluso se les consideraba capaces de repetirlo si tuvieran la ocasión”¹⁸; raó que justificava la seva imatge de culpables i responsables de totes les calamitats que patia la societat. No obstant, els jueus tenien la possibilitat de redimir-se de la seva condició, sempre i quan es convertissin a la religió cristiana; com, de fet, molts jueus van dur a terme per tal d'assolir l'anelhada acceptació social.

Aquesta forma d'antisemitisme religiós va mantenir-se en vigor fins al segle XIX, moment en que va anar evolucionant per transformar-se en un altre antisemitisme de tipus secular. El rebuig als jueus ja no era conseqüència de raons religioses o històriques, sinó que una nova categoria va

16 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, pp. 31-32.

17 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 34.

18 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 79.

aglutinar l'odi als jueus: la raça. Si abans parlàvem de què en segles anteriors molts jueus canviaven la seva condició al convertir-se al cristianisme, aquesta fita ja no era possible, donat que la raça era una qualitat innata que no podia modificar-se; per tant, la idea que es desprenia era que “la conversión al cristianismo no podía transformar a los judíos en alemanes de la misma manera que la piel de los negros no podía volverse blanca”¹⁹. Amb tot, les persones de raça jueva eren considerades en aquest context com a *Fremdkörper* -cos estrany- dins la nació alemanya, que òbviament mai no podria formar part del *Volk*, idea d'unitat lingüística i nacional que cohesionava el poble alemany; i que per definició, “contenia una desaprobación de los judíos, los cuales encarnaban todas las cualidades y los ideales negativos que estaban ausentes del *Volk*, incluidos los morales”²⁰. El canvi de concepció entre l'antisemitisme religiós i el racial, va anar associat també a un canvi fonamental en el tractament de la *Judenfrage*, la qüestió jueva. Així, l'antisemitisme religiós, i malgrat que considerava els jueus com la reencarnació del mal i els culpables de molts dels patiments de la societat, no cercava la seva eliminació; en canvi, l'antisemitisme modern, percebia als jueus com un perill per a l'estabilitat i el benestar dels alemanys, raó per la que pensaven que “[...]no existiría la paz en la tierra hasta que los judíos fuesen destruidos”²¹. L'antisemitisme eliminador acabava de néixer.

És cert que durant la Primera Guerra Mundial la qüestió jueva va perdre ressò en l'opinió pública, la premsa o els programes polítics, essent substituïda per assumptes de política exterior; no obstant, aquesta pèrdua de protagonisme no implica la desaparició de l'antisemitisme. De fet, aquest és un altre dels retrets que Goldhagen fa a la historiografia, que tendeix a veure cada onada antisemita com un fenomen nou conseqüència d'un moment històric determinat, sense considerar la seva continuïtat en el temps amb moments en què “se manifiesta más o menos”²². De tota manera, el final de la Primera Guerra Mundial no va contribuir de cap manera a millorar la situació; moment en què, segons el famós mite de “la punyalada per l'esquena”, els jueus van ser culpats, tant de la guerra en sí, com de la derrota, acusats de no servir a la pàtria, de beneficiar-se del mercat negre mentre els alemanys lluitaven... La situació va continuar durant la República de Weimar, moment en què els jueus, en un context d'escassetat d'aliments i inflació conseqüència de la Primera Guerra Mundial, van ser vistos com els culpables de tots els patiments individuals i col·lectius de la societat alemanya.

Aquest seria el substrat arrelat i estès a l'imaginari col·lectiu dels alemanys de la dècada dels anys vint, que faria possible el pas d'una ideologia a una política antisemita radical en els anys

19 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p.101.

20 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p.112.

21 *Ibidem*

22 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 71.

posteriors. De fet, quan el Partit Nacionalsocialista va arribar al poder no va necessitar persuadir als alemanys amb la seva política eliminadora, donat que ells ja estaven convençuts prèviament; arribant fins i tot una part representativa del poble alemany a aprovar i col·laborar activament amb la discriminació legal dels jueus.

Un aspecte a destacar és que les idees antisemites de Hitler no van ser rebutjades per la societat alemanya, malgrat que aquestes sempre es van presentar de forma clara i directa. Mostra d'això, és el programa del Partit, presentat l'any 1920, i que incloïa en molts dels seus punts atacs contra els jueus i la “petició de que se les excluyera como miembros de la sociedad y las instituciones alemanas, en las que no debían influir”²³. En aquesta línia, el *Mein Kampf* -el llibre que Adolf Hitler va començar a escriure durant la seva estada a la presó de Landsberg després del seu intent fallit de cop d'Estat a Munic l'any 1923- va convertir-se també, amb el llenguatge aterrador i assassí emprat per Hitler, en l'avantprojecte més clar de les futures intencions del líder nazi; com podem veure, per exemple, quan diu: “Si al comienzo de la guerra [aquí fa referència a la Primera Guerra Mundial] y durante el conflicto se hubiera administrado gas venenoso a diez mil o doce mil de esos hebreos corruptores del pueblo, entonces millones de 'auténticos alemanes' no habrían muerto”²⁴. De la mateixa manera, tots els escrits, discursos, propagandes i conversacions de Hitler deixaven clara la necessitat de destruir l'enemic jueu; de tal manera que, segons Goldhagen, cap alemany podria haver quedat aliè al missatge eliminador. A partir del moment en què els nazis arribaren al poder, l'antisemitisme va evolucionar d'una manera totalment predictable, ja que ara era el mateix Estat que organitzava els sentiments antijueus de la població civil en una persecució sistemàtica dels mateixos. Així, amb un antisemitisme cada cop més intens en la societat, es crearen noves lleis que restringien l'existència de jueus a Alemanya; augmentaven els atacs físics i verbals contra ells; se'ls va transformar en éssers “socialment morts” a “los que se dominara por la violencia, se les alienara por su origen y se les deshonrara en general, y, una vez logrado esto, tratarlos como tales”²⁵; a més d'existir, segons Goldhagen, un consens de tota la societat que demanava la necessitat d'eliminar qualsevol influència jueva d'Alemanya.

Aquest passeig per la història d'Alemanya és emprat per Goldhagen per tal de mostrar que el model cognitiu de l'antisemitisme nazi ja era present a totes les classes i sectors de la societat alemanya molt abans de què els nazis arribessin al poder, a l'estar “profundamente incrustado en la vida cultural y política y en la conversación de los alemanes, así como integrado en la estructura

23 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 121.

24 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 122, que a la seva vegada cita a: HITLER, Adolf, *Mein kampf*, Houghton Mifflin, Boston, 1951, p. 679.

25 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 182.

moral de la sociedad”²⁶. No obstant, i amb una interpretació en la línia de la historiografia habitual, l'autor reconeix que sense l'apogeu del nazisme -que creà les condicions favorables per a què els alemanys fessin el que realment volien fer- aquest antisemitisme probablement hauria quedat relegat al pensament o a un esclat del sentiment social menys generalitzat, que sense dubte, no hauria acabat en genocidi.

Un altre aspecte al que Goldhagen confereix molta importància és a la poca oposició dels alemanys vers al tractament als jueus. L'autor afirma que hi havia determinats aspectes de la política nazi que els alemanys no compartien, i així ho feien saber, mostrant obertament la seva oposició en referència a aquestes polítiques. Així, segons l'autor, els alemanys “podían pensar lo que quisieran de Hitler y el movimiento nazi, podían detestar determinados aspectos del nazismo, pero la gran mayoría de la población estaba de acuerdo con la visión de los judíos subyacente en la ideología nazi [...]”²⁷. Fins i tot, l'autor ens parla de la coneguda resistència a Hitler, que malgrat que expressava vehement les seves objeccions al nazisme, no va rebutjar -majoritàriament- el programa eliminador donat que també compatia el model cognitiu dominant sobre els jueus; per aquest motiu l'autor conclou que, de la mateixa manera que coneixem el dissentiment cap a algunes polítiques nazis i al tracte donat a altres grups, si s'hagués donat una verdadera oposició al tracte als jueus, n'estaríem assabentats. Per tant, i presentant novament una reiteració de la seva tesi, Goldhagen afirma que “las diferentes respuestas de los alemanes (aceptar y apoyar el programa eliminador mientras disentían de otras políticas nazis e incluso actuaban contra ellas) evidencian con una claridad inequívoca que no se debe considerar al pueblo alemán como peones pasivos o victimas aterrorizadas de su propio gobierno”²⁸.

Així, segons Goldhagen, Hitler va expressar repetida i passionalment el seu objectiu antisemita eliminador des de les seves primeres aparicions públiques; un cop va arribar al poder, juntament amb els integrants del seu règim, va convertir aquest antisemitisme eliminador en una mesura radical posada en pràctica vigorosament; poc abans de l'inici de la guerra, va prometre reiteradament que aquesta “le proporcionaría la oportunidad de exterminar a los judíos europeos”²⁹; per finalitzar amb les esgarrifoses xifres que tots coneixem: l'assassinat d'aproximadament 6.000.000 de jueus. No obstant, Hitler no va actuar sol. Segons l'autor, el nombre de perpetradors “[...] superó con certeza los cien mil. No sería sorprendente que el número resultara ser de quinientos mil o más”³⁰. Però, qui eren realment aquests perpetradors?

26 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p.112.

27 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 124.

28 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p.158.

29 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 214.

30 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 219.

Goldhagen defineix als perpetradors com aquells alemanys corrents que, malgrat tenir tota la informació possible sobre el que estava passant, col·laboraren en la matança de jueus. En aquesta definició quedarien inclosos els funcionaris dels camps de concentració i els que tramitaven les deportacions, els jutges que executaven les lleis antijueves o els membres dels batallons policials; entre d'altres.

Per tal de demostrar la participació dels alemanys corrents en el genocidi Goldhagen analitza certes institucions que formaven part del sistema destructiu, formades per agents que podien ser o no ser nazis; però on, en tots els casos, podien negar-se a cometre assassinats sense posar-se en perill la seva integritat. Com hem dit anteriorment, l'autor va voler evitar recórrer a analitzar les conegudes càmeres de gas i les imatges impersonals dels assassins que d'elles en derivaven, i va centrar-se en la segona part de *Hitler's willing executioners* en detallar de forma minuciosa tres institucions que van formar part directament en l'assassinat de centenars de milers de jueus entre els anys 1941 i 1945: els batallons policials, els camps de treball i les marxes de la mort. Per tal d'elaborar el seu anàlisi, Goldhagen es basa en diversos testimonis que van ser recopilats per les autoritats de la RFA després de la guerra, aportant al lector una visió terrorífica on no s'estalvia cap detall -actitud que, com veurem després, va ser força criticada.

Seguint l'esquema de l'autor, en primer lloc ens trobem amb els batallons policials, formats en gran mesura per reservistes, homes que en molts casos no eren els més idonis per a la tasca i que rebien un ensinistrament militar insuficient. Es tractava d'una organització de seguretat que entre les seves tasques comptava amb la vigilància d'instal·lacions, la neteja de guetos, la col·laboració en la transferència de poblacions a zones ocupades, la lluita contra els partisans o la matança de civils, especialment, de jueus. Es calcula que tant els batallons policials com altres membres de la Policia de l'Ordre van ser els culpables de l'assassinat de més d'un milió de jueus, podent arribar aquesta xifra als tres milions³¹. Els seus membres no estaven “especialmente nazificados en ningún sentido importante”³², donat que la Policia de l'Ordre no era una institució pròpiament nazi i acceptava a qualsevol que volgués enrolar-se sense fer cap selecció per motius ideològics; malgrat això, i com hem dit, “[...] el régimen pronto los enviaría a matar y descubriría, como se esperaba, que los alemanes corrientes que integraban la Policía del Orden, equipados con poco más que las nociones culturales populares en Alemania, se convertirían fácilmente en verdugos genocidas”³³. A més, ho feien, en la gran majoria dels casos, seguint la seva pròpia iniciativa, amb autonomia, sang freda i una gran crueltat; executant habitualment més matances, maltractes i exercint més brutalitat que les directrius de les ordres que rebien. Això es degut a què,

31 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 262.

32 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 237.

33 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 242.

encara que en les institucions policials no acostumava a estar ben vist que els seus integrants actuessin per voluntat pròpia sense obeir als seus oficials, en el cas que ens ocupa aquesta llei no escrita desapareixia, perquè quan es tractava de jueus les normes comunes perdien validesa: “Todo alemán era inquisidor, juez y verdugo”³⁴.

Els nombrosos exemples que Goldhagen ens presenta de diversos batallons policials, centrant-se especialment en el cas del batalló 101, esdevenen una mostra de l'actitud dels seus integrants. Donat el nombre dels exemples aportats, destacarem els casos en què els membres dels batallons perpetraven atacs físics, verbals, burles i assassinats a nens, dones, malalts o ancians; quan explicaven sense escrúpols el que feien diàriament a les seves famílies o prenien fotografies dels cossos torturats o morts; arribant, fins i tot, a convidar a les seves dones a veure les seves “honorables” tasques. D'aquí es pot despendre que eren conscients dels actes que realitzaven i se'n sentien orgullosos. De fet, Goldhagen, referint-se al cas concret del Batalló 101, relata el cas del tinent Heinz Buchmann que evitava haver de matar i se li encomanaven tasques diferents; o el cas d'algun home que demanà al sergent Steinmetz ser excusat d'haver d'assassinar, sent-li concedida aquesta petició; fins i tot, es va arribar a oferir aquesta opció a tot el batalló, que podia demanar aquesta possibilitat tant de forma pública com en privat³⁵. Vist això, i malgrat que els agents policials tenien l'oportunitat de negar-se a participar a les matances sense patir cap tipus de represalia per la seva decisió, molts pocs s'acolliren a ella; motiu pel que Goldhagen conclou novament que els perpetradors actuaven de forma voluntària.

La segona institució que Goldhagen presenta a la segona part de *Hitler's willing executioners* és la dels camps de treball, on els jueus eren forçats a treballar sota unes condicions inhumanes, que cap cos podria aguantar. Una part de la historiografia habitual del tema ha defensat la idea de què els alemanys empraven la mà d'obra jueva per qüestions econòmiques racionals; arribant alguns a afirmar que la “explotación económica era la característica central de sus líneas de acción respecto a los judíos, y que las muertes de éstos sólo fueron un fenómeno secundario y no un objetivo motivador por sí mismo de esas líneas de acción”. Goldhagen es mostra en desacord amb aquestes afirmacions, sostenint que si bé és cert que una part de la feina que feien els jueus era d'utilitat; una altra part no tenia cap tipus de sentit i responia a una nova forma de tortura vers els jueus, una etapa més en el seu camí cap a la mort. Una mostra d'aquestes tasques sense sentit i humiliants que duien a terme els jueus era, per exemple, que “tenían que construir muros, sólo para derribarlos al día siguiente, reconstruirlos y así sucesivamente”³⁶ o “los separaban de la maquinaria y los lugares productivos y los enviaban a otros lugares sin unas instalaciones similares, por lo que era

34 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 252.

35 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, pp. 283-284.

36 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 363.

característico que trabajarán con un equipamiento primitivo o decrepito”³⁷. Aquesta explotació *per se* és conseqüència de que els nazis consideraven el treball sense cap finalitat productiva una de les maneres més eficients de càstig i humiliació per als jueus; idea que d'una banda, s'argumentava sota l'antiga creença de que els jueus eren una raça que evitava el treball físic, i de l'altra, era una manera d'augmentar l'ego dels alemanys al poder mostrar la seva capacitat dominant vers els jueus.

La necessitat de mà d'obra quedava subordinada al projecte exterminador, així que en el moment en que els alemanys van començar a establir els camps de la mort i assassinar de forma sistemàtica als jueus europeus, van perdre una valuosa reserva de treballadors que va haver de ser substituïda per estrangers no jueus, que òbviament, no rebien el mateix tracte que els jueus. De fet, una part significativa dels jueus dels camps de treball van morir “a causa de las condiciones debilitantes a que les sometieron los alemanes (incluido un tratamiento físico brutal), por lo que las causas inmediatas de la muerte eran el hambre, el agotamiento que éste producía a los trabajadores y las enfermedades”³⁸; si no eren assassinats abans del que seu estat de salut s'enfonsés totalment.

Finalment, la tercera de les institucions estudiades per Goldhagen són les marxes de la mort, marxes forçoses sota condicions inhumanes (se'ls privava de menjar i d'aigua, anaven descalçats, rebien pallisses...) que podien durar setmanes, i on es traslladava a jueus i a altres víctimes que eren evacuades dels camps de concentració. La seva supervivència depenia tant de la possibilitat de superar els perills del camí com de la capacitat per esquivar la brutalitat del seus supervisors, que executaven a qualsevol que vacil·lés o tractés d'escapar³⁹.

Les marxes de la mort van tenir lloc durant l'últim any del III Reich i es van prolongar fins a pocs dies després del final de la guerra. S'ha de destacar que, aquestes marxes, no depenien de la decisió dels alemanys de quan s'havien de transportar els jueus; sinó que, donada la situació de la guerra, quedaven supeditades a la necessitat d'allunyar-se dels exèrcits enemics, que cada vegada eren més propers. S'estima que durant aquest període, “entre un tercio y la mitad de los 750.000 internos de los campos de concentración (entre 250.000 y 375.000 personas) fueron víctimas mortales de ellas”⁴⁰. Encara que no tots els que estaven tancats als camps de concentració eren jueus, s'ha pogut comprovar que els jueus tenien una taxa de mortalitat més alta que els no jueus; degut al pitjor estat de salut que tenien ja abans d'emprendre les marxes, que era conseqüència del maltracte sistemàtic que rebien, de les malalties, la desnutrició, l'esgotament... A més, les tortures i vexacions que, en el “millor dels casos” -altres van ser directament aniquilats- van haver de patir a

37 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 399.

38 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 371.

39 MILGRAM, Avraham *et* ROZETT, Robert. *El Holocausto. Las preguntas más frecuentes*. Madrid, Metáfora, 2009, p.41.

40 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 412.

les marxes, empitjoraren encara més el seu estat de salut. Es tractava d'un intent tan gran de deshumanització, que Goldhagen frivolitza afirmant que: “Dante podría haberlas imaginado como una camino para quienes descendían de un círculo del infierno al siguiente”⁴¹.

En el període convuls dels darrers moments de la guerra, quan els alemanys no tenien cap certesa sobre si el nou món encara per definir presentaria alguna similitud amb el nazisme, els guardians de les marxes -igual que els membres de gairebé totes les institucions- actuaven sense supervisió, sense ningú que els pogués ordenar res ni castigar; malgrat això, no van abandonar les marxes ni van canviar el tracte als jueus per un de més humà. De fet, Goldhagen destaca que “ los alemanes que dirigían la marcha también tenían órdenes explícitas de Himmler de no matar a las judías y tratarlas humanamente”⁴², i tal com desenvolupa l'autor quan explica la marxa d'Helmbrechts, el tracte vexatori i discriminatori que van rebre les jueves de les marxes va ser terrible. Els perpetradors de l'Holocaust van actuar de forma voluntària, fidel i entusiasta fins al final; ignorant tant el risc de ser capturats, com l'ordre directa d'un personatge de la magnitud de Heinrich Himmler, comandant en cap de les SS i ministre d'Interior del Reich, quan en un intent desesperat de negociar amb els Aliats, va demanar que es deixés de matar.

Per finalitzar aquesta anàlisi sobre *Hitler's willing executioners*, mostrarem un petit paràgraf del seu darrer capítol on es reflecteix a la perfecció la tesi que l'autor defensa. És el següent:

El Holocausto fue un acontecimiento *sui generis* que tiene una explicación histórica concreta, una explicación que especifica las condiciones posibilitadoras creadas por el antisemitismo eliminador de la cultura alemana, incubado durante largo tiempo, omnipresente, virulento y racista, que fue movilizado por un régimen criminal con una ideología eliminadora, genocida, y al que dio forma e infundió un dirigente, Hitler, del que se sabía que estaba totalmente entregado al programa eliminador. Durante el período nazi, el antisemitismo eliminador proporcionó a la clase dirigente y los ciudadanos de a pie la base motivadora para matar a los judíos. También constituyó la base motivadora de las demás acciones de los perpetradores, aparte de la matanza, que fueron parte integrante del Holocausto ⁴³.

Com hem dit, el *Hitler's willing executioners* va rebre una gran atenció tant en l'àmbit acadèmic com entre el públic no especialitzat. Les discussions sobre les tesis de Goldhagen van tenir una àmplia cobertura mediàtica, esdevenint habituals a diaris, revistes i programes de televisió; tornant-se objecte de fòrums i simposis i emplenant centenars de pàgines a Internet⁴⁴; arribant, fins i tot, a tenir una presència destacable en les conversacions diàries. Als següents capítols, analitzarem les implicacions d'aquestes discussions i la recepció del llibre.

41 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 436.

42 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 450.

43 GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *op. cit.*, p. 514.

44 MORENO LUZÓN, Javier. *El debate Goldhagen: los historiadores, el Holocausto y la identidad nacional alemana*. Historia y Política, núm.1, abril 1999, p. 135.

4. PRESENTACIÓ I DEBAT PÚBLIC DEL LLIBRE

Aquest capítol versarà sobre l'acollida que va tenir *Hitler's willing executioners* entre el públic no especialista. Es diferenciarien dos àmbits: el de la seva publicació, centrant-nos en la societat anglosaxona; i les seves posteriors traduccions, centrant-nos en les repercussions que va tenir a la societat alemanya, per les al·lusions i implicacions que comporta. S'ha de destacar que, com veurem, la bona acollida del públic estarà present en ambdós àmbits; no obstant, en referència a l'acollida als mitjans de comunicació, serà molt més positiva en l'àmbit anglosaxó que no en el germànic.

4.1. Àmbit anglosaxó

El 27 de març de 1996 *The New York Times* anunciava la publicació d'un llibre “destinado a marcar un hito en la historia del Holocausto”⁴⁵. Es tractava d'un article titulat “*Was Slaughter of Jews Embraced by Germans?*”, on a més d'oferir una eficient síntesi sobre l'obra de Goldhagen, Richard Bernstein, l'autor, no escatima elogis vers la mateixa. Així, trobem asseveracions com ara: “*this masterly, powerfully argued book*”, “*his evidence and the elegance of his logic*”, “*his book is one of those rare new works that merit the appellation landmark*” o “*It also represents a high attainment in scholarship, in historical writing and in moral perceptiveness*”⁴⁶. Bernstein, a més, afirma que aquesta descripció de l'Holocaust com a reflex d'una maldat especial de la cultura i el poble alemany “*provoke much debate and quite likely some protest*”⁴⁷. Cinc dies després, l'1 d'abril de 1996, *The New York Times* tornava a remarcar la publicació del llibre, en aquest cas, a partir d'un article de Dinitia Smith que apareixia sota el títol “*Challenging a view of the Holocaust*” i on, a partir d'una entrevista a Goldhagen, es presentaven les idees principals de la tesi de l'autor. D'aquesta manera, Goldhagen presenta el seu llibre al públic destacant la innovació que suposa la nova interpretació de l'Holocaust que defensa i el nou retrat dels alemanys que mataren jueus que aporta, on en paraules de l'autor: “*I put forward the conventional explanations. And I say they're all wrong*”⁴⁸.

Aquest desafiament a la historiografia tradicional sobre l'Holocaust es recolza en quatre idees bàsiques que l'autor exposa al públic durant la promoció del llibre als Estats Units, que desenvolupem tot seguit. Així, en primer lloc trobem l'afirmació de què el nombre d'alemanys que estaven implicats de forma directa a l'Holocaust és molt més gran del que s'acostuma a pensar;

45 *Ibidem*

46 BERNSTEIN, Richard. *Was Slaughter of Jews Embraced by Germans?*. *The New York Times*, 27/03/1996. [En línia]. URL: www.nytimes.com/books/98/06/28/specials/goldhagen-willing.html [Consultat el 02/04/2014]

47 *Ibidem*

48 SMITH, Dinitia. *Challenging a view of the Holocaust*. *The New York Times*, 01/04/1996. [en línia]. URL: www.nytimes.com/books/98/06/28/specials/goldhagen-profile.html [Consultat el 02/04/2014]

quedant aquest recolzament a la persecució i l'extermini explicat a partir de que el “antisemitismo estaba profundamente enraizado en la cultura alemana”⁴⁹. En segon lloc, i relacionat directament amb la idea anterior, l'autor explica que els assassins actuaren amb entusiasme i brutalitat com a conseqüència del seu antisemitisme. La tercera idea que Goldhagen defensa és que els alemanys podrien haver-se negat a matar jueus sense exposar-se a cap risc; destacant, a més, que excepcionalment s'acostuma a pensar que els alemanys que mataven jueus ho feien contra la seva voluntat, però que si es pensa per exemple en els serbis que maten musulmans a Bòsnia o en els Hutus que maten Tutsis a Ruanda es pensa que ho fan de forma conscient i voluntària. Finalment, reflexiona sobre la idea de que si el president actual⁵⁰ d'una nova Alemanya democràtica és capaç de parlar sobre la veritat del Holocaust, és a dir, “de que los sentimientos antisemitas que inspiraron a Hitler inspiraron también a una buena parte de los alemanes durante el período nazi”⁵¹, tota la societat també està capacitada per fer-ho.

Trobem també diverses referències a l'obra de Goldhagen a la premsa britànica. A tall d'exemple, destaca un article de Robert Harris publicat a *The Sunday Times* el 24 de març de 1996 titulat “La horrible verdad”⁵², qualificant l'obra de l'autor americà de “logro monumental”⁵³ i on es dona per vàlida la tesi de Goldhagen a l'acceptar que els perpetradors del genocidi eren una mostra representativa de la societat alemanya. Un més després de la publicació d'aquest article, un lector va enviar una carta a aquest diari on expressa la idea de que el públic britànic ha rebut positivament l'obra de Goldhagen en el sentit de que aquesta defensa la idea de “compartir la responsabilidad”⁵⁴.

Com hem dit anteriorment, l'obra de Goldhagen no només rebrà elogis, ja que els especialistes en el tema condemnaran diversos aspectes de les tesis de l'autor. En un avanç d'aquestes crítiques -que tractarem en profunditat al capítol següent- veurem breument, i per la seva repercussió mediàtica, l'intercanvi d'articles a la premsa nord-americana que va donar-se entre alguns prestigiosos historiadors i el mateix Goldhagen.

Així, *The Washington Post* va encarregar a l'historiador i periodista britànic Paul Johnson una ressenya sobre *Hitler's willing executioners*, publicada el dia 24 de març sota el títol “*An epidemic of hatred*”⁵⁵; on l'autor condemna principalment l'enfocament sociològic emprat per Goldhagen, que l'allunya totalment del context històric de violència present a tota Europa durant la Segona Guerra Mundial. A més, Johnson insisteix en la idea de què, contràriament al que es pot pensar a partir de la

49 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 353

50 El president d'Alemanya contemporani a la publicació de *Hitler's willing executioners* era Roman Herzog, qui ocupà el càrreg des de 1994 fins a 1999.

51 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 353

52 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 354

53 *Ibidem*

54 *Ibidem*

55 *Ibidem*

tesi de Goldhagen, l'Holocaust no és un esdeveniment únic, i en determinades circumstàncies, aquí posa com a exemple la “maquinaria asesina de Stalin”⁵⁶, molta gent és capaç de participar en un genocidi. Cal dir que aquest va ser un punt polèmic, donat que aquesta afirmació va ferir algunes sensibilitats entre els jueus, com quedà palès en les cartes que va rebre la premsa on es mostrava la negativa a catalogar l'Holocaust com un altre genocidi més ja que “nunca antes un Estado moderno se dio a una guerra racial contra toda una gente”⁵⁷. Amb tot, l'argument amb què Johnson atacà més directament a Goldhagen radica és que el primer considera que el segon fa recaure una desmesurada culpa sobre els alemanys, tal i com justifica a l'afirmar que a Àustria hi havien més antisemites que a Alemanya. La resposta de Goldhagen no es va fer d'esperar, i va acusar a Johnson de desvirtualitzar i de no complir amb la seva tasca: fer una ressenya on tractés el contingut del llibre.

Goldhagen va tenir ben aviat l'opció de respondre a les crítiques negatives que cada cop amb més freqüència anaven apareixent sobre la seva obra, a la vegada que la promocionava. Així, el 8 d'abril de 1996 va tenir lloc el primer debat públic sobre *Hitler's willing executioners*, un simposi organitzat per l'Institut d'Investigació sobre l'Holocaust que va tenir lloc al *Holocaust Memorial Museum*, on l'autor va tenir l'oportunitat de debatre aspectes de la seva obra amb un conjunt de cèlebres historiadors anglosaxons, alemanys i israelites. Centenars de persones van poder seguir el debat en directe, i a més, va ser retransmès pel canal de televisió per cable C-Span⁵⁸.

Aquest i altres esdeveniments, units a la gran campanya de màrqueting que acompanyà la publicació del llibre, van contribuir a què Goldhagen es convertís en un personatge reconegut en el món anglosaxó. L'interès popular neix de la combinació entre la negació de la idea de què els alemanys mataven jueus obeint cegament ordres o per coerció, amb les abundants expressions que apareixien a la premsa quan es parlava sobre el llibre del tipus “participació a la carnisseria” o “matar amb il·lusió”. De fet, i tal i com va publicar Marc Fisher a *The Washington Post*, les expressions emprades per referir-se als alemanys i els seus actes van fer arribar a la població “hasta el punto de preguntarse si la teoría de Goldhagen era una desagradable verdad o una difamación”⁵⁹.

Goldhagen, en les seves aparicions als *mass media*, reiterava de forma insistent que els alemanys podien haver-se negat a participar en el genocidi, però que de forma voluntària van optar per fer-ho. Tot això implicà un canvi en el discurs habitual sobre el tema; així, les qüestions sobre la culpabilitat tant de Hitler com de les elits política i militar passaren a un segon pla, mentre que el focus principal de la discussió es va centrar en els alemanys.

Amb tot, tant a la premsa com al públic, menys estrictes que els acadèmics, la tesi de Goldhagen

56 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 355

57 *ibidem*

58 ELEY, Geoff. *The “Goldhagen Effect”. History, memory, Nazism- Facing the German Past*. Michigan, The University of Michigan Press, 2000, p. 3.

59 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 357

els permetia comprendre de forma fàcil i simple alguns aspectes de l'Holocaust pels que fins al moment no havien trobat resposta, com ara el fet de què fossin tan pocs els alemanys que van protestar davant la maquinària criminal que estava exercint el seu govern. Per tant, i tal com va afirmar el periodista nord-americà Colman McCarthy a *The Washington Post*, recolzaven el gran èxit de vendes de *Hitler's willing executioners* i el consideraven com a “bien merecido”⁶⁰.

4.2. Àmbit alemany

Molt abans de què es publicés la traducció a l'alemany de *Hitler's willing executioners*, la polèmica ja havia creuat l'Atlàntic i arribat a terres germàniques. Novament, es tornà a repetir el mateix patró que hem vist quan parlàvem de la recepció anglosaxona: un públic que aclama l'obra vers uns especialistes que la condemnen. En aquest cas, però, la premsa no es va mostrar inicialment tan receptiva com en l'anterior, emprant la veu d'historiadors de la mida de Norbert Frei, Eberhard Jäckel, Hans-Ulrich Wehler, Ulrich Herbert o Hans Mommsen⁶¹ per difondre les seves crítiques a les tesis de Goldhagen.

La primera referència que es fa a la premsa alemanya sobre el llibre abans de la seva traducció, va aparèixer el 12 d'abril de 1996 a *Die Zeit*, prestigiós setmanari liberal dirigit, principalment, als intel·lectuals i professionals de l'àmbit cultural. Es va publicar un dossier de quatre pàgines que incloïa tant extractes de l'obra de Goldhagen com fragments de les ressenyes, que hem vist anteriorment, de Paul Johnson o de l'especialista en història d'Alemanya, Gordon A. Craig, publicades a *The Washington Post*; encapçalat per un article de l'historiador i periodista alemany Volker Ullrich on es cataloga l'obra de l'autor americà de provocativa i on s'acusa a Goldhagen de tenir una actitud “más cercana a la de un fiscal que a la de un historiador”⁶². No obstant, Ullrich destaca la importància del llibre, ja que considera que la investigació que Goldhagen ha realitzat supera estudis anteriors tant en profunditat com en amplitud.

Degut al seu elevat nivell cultural, *Die Zeit* va ser la plataforma principal on molts historiadors van exposar les seves postures en referència a *Hitler's willing executioners*. Posteriorment, aquests articles van ser agrupats en diferents edicions, com ara *Die Goldhagen Kontroverse* (traduït al castellà com *La controversia Goldhagen. Los alemanes corrientes y el Holocausto*) que mostraven diversos aspectes de la controvèrsia.

No obstant, *Die Zeit* no va ser l'únic diari on van aparèixer recensions i/o crítiques sobre l'obra de Goldhagen. A continuació, mostrarem a tall d'exemple, els articles més rellevants sobre *Hitler's willing executioners* publicats a les principals publicacions alemanyes. Així, trobem en primer lloc,

60 *Ibidem*

61 ELEY, Geoff, *op. cit.* p. 4.

62 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 360

un article del 14 d'abril de 1996 escrit per Mariam Niroumand al *Tageszeitung*, publicació diària de caràcter alternatiu, on s'acusa a Goldhagen d'utilitzar material antic, dels anys 40 i 50, presentant-lo sota una nova aparença. Per la seva banda, el *Frankfurter Allgemeine*, diari d'ideologia liberal conservadora, va publicar un article el 15 d'abril escrit pel periodista alemany Frank Schmirrmacher, on aquest condemnava la manca de rigor acadèmic de Goldhagen. Trobem també l'article de Manfred Rowold publicat el 17 d'abril de 1996 al diari conservador *Die Welt*, fundat per les forces d'ocupació britàniques l'any 1946, on afirma que l'autor “eleva el antisemitismo eliminador al rango de identidad nacional”⁶³. La culminació d'aquestes crítiques, va arribar de la mà de Rudolf Augstein, propietari i editor en cap del famós setmanari *Der Spiegel*, qui el 15 d'abril va publicar un article titulat “El sociólogo como ejecutor”, on formula que les acusacions que Goldhagen llença sobre els alemanys, no són fetes des de la ignorància, sinó que responen a una actitud maliciosa⁶⁴.

Aquests articles a la premsa alemanya van contribuir a augmentar l'expectació del públic. La traducció alemanya del llibre va arribar, finalment, l'agost de 1996. L'èxit de vendes va ser molt impactant: la primera edició de 40.000 exemplars es va esgotar en només cinc dies⁶⁵, arribant a les 130.000 còpies venudes en poques setmanes. Immediatament després de la publicació de la traducció, Goldhagen va iniciar la seva gira publicitària per les principals ciutats alemanyes. Novament, el recolzament i l'entusiasme massiu del públic va ser impressionant; arribant a esgotar-se en moltes ocasions les entrades -el seu preu rondava uns 15 marcs del moment- i a fer-se necessari buscar llocs més espaiosos per tal d'albergar el públic. Així, s'han de destacar la conferència al *Kammerspiele Theater* d'Hamburg, on va aconseguir arreplegar a 700 assistents, quedant 300 persones sense poder entrar-hi; la celebrada a l'Òpera de Frankfurt, on fins i tot van haver-hi altercats provocats per les persones que es van quedar sense entrada; les cues de milers de persones esperant a Berlín; o les 2.000 entrades venudes a la Filarmònica de Munich⁶⁶.

La gira alemanya de Goldhagen incloïa, de la mateixa manera que als Estats Units, la celebració de diversos debats públics entre l'autor i els historiadors especialistes en el període nazi més destacats. Les diferències entre els plantejaments del professor americà -que es considerava a sí mateix com un radical que pensava que havia de tenir un lloc honorífic entre els principals especialistes de la historiografia de l'Holocaust-, i els dels historiadors alemanys, van provocar que la premsa parlés d'una “insurrección académica”⁶⁷.

Ens trobem ara davant una nova fase de la controvèrsia, que s'implanta en els mitjans de

63 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 361

64 *Ibidem*

65 ELEY, Geoff, *op. cit.* p. 4.

66 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 363

67 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 357

comunicació i l'opinió pública de masses. En aquest nou marc, la validesa acadèmica perd consideració a favor de la capacitat de comunicar i presentar les idees de manera directa i convincent, i aquí és on l'hàbil i ben plantat orador Goldhagen fa ombra als veterans historiadors alemanys.

D'altra banda, els debats van adquirir en algunes ocasions un caire molt personalitzat, on es tractaven qüestions de la infantesa de l'autor i de la relació amb el seu pare, Eric Goldhagen, que va ser un sobrevivent de l'Holocaust. Inconscientment, aquestes acusacions que intentaven desacreditar la tesi de Goldhagen al considerar-la escrita des de la rancúnia i l'odi per l'experiència viscuda, unit al carisma, la passió i el respecte en la defensa que feia l'autor; contribuïren a la creació d'una figura de màrtir. Així, com més durs eren els atacs contra Goldhagen, més es posicionava el públic al seu costat, que aplaudia de forma entregada a l'autor, arribant algunes vegades a esbrincar als historiadors alemanys⁶⁸.

A banda de la tesi defensada, el caràcter de l'autor no és l'únic factor que explica el triomf popular de les seves idees, ja que aquest no pot concebre's sense considerar el paper de la important campanya de màrqueting que acompanyà la publicació de la traducció alemanya del llibre. És destacable l'àmplia cobertura televisiva i l'aparició a la resta de mitjans de comunicació, que com acabem de veure, contribuí a ampliar la consciència pública sobre el llibre; no obstant, no s'han de menystenir la resta d'estratègies que es van seguir. Entre aquestes, destaca la negativa de Goldhagen a oferir cap tipus d'entrevista sobre el seu llibre fins que no tingués lloc la seva gira per Alemanya; la invitació al públic a llegir l'obra abans d'aquesta gira per tal de que cadascú es pugui formar la seva pròpia idea sobre l'argument; o la incitació al públic a participar de forma activa en el debat.

La simpleza en els arguments de Goldhagen va contribuir a què la seva obra fos accessible a un considerable nombre de lectors, ja que evita caure en l'ús d'"estructuras complejas y requisitos sistémicos como hace por ejemplo [Hans] Mommsen"⁶⁹ -un dels més destacables especialistes de la historiografia de l'Holocaust, i com veurem després, principal representant de l'estructuralisme-; i presenta les seves idees de forma simplificada, diferenciant entre les víctimes i els perpetradors, permetent experimentar el seu paper i identificant-los, oferint d'aquesta manera una explicació dels orígens de l'Holocaust fàcil de comprendre. En aquesta línia, destaca també el to contundent que adquireix el professor americà en la redacció del seu llibre, que es plasma per exemple a la Introducció, quan explica que s'ha decantat per l'ús de la veu activa a l'hora de descriure els actes dels perpetradors per tal de situar-los en el centre de la comprensió dels lectors; o quan afirma que no va dubtar a l'hora d'anomenar "alemanys" als perpetradors, donat que això era el que eren⁷⁰. Tot

68 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 153.

69 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 153.

70 ADAMS, James. *Why was Daniel Goldhagen's Book Hitler's Willing Executioners so popular in Germany?*.

això, unit a les explícites i vives descripcions que Goldhagen aporta dels crims i que satisfan “the morbid fascinations held by readers”⁷¹, van contribuir a que *Hitler's willing executioners* sigui considerat un llibre estimulants i de fàcil lectura.

La bona recepció popular a Alemanya es pot explicar també perquè va permetre als lectors expressar i deixar constància del seu remordiment, redimir la culpabilitat dels seus avantpassats i molt especialment, separar la seva alemanitat de l'alemanitat del III Reich. Es tracta de lectors nascuts dues generacions després de la guerra, que després del silenci dels seus avis i l'ambigüitat dels seus pares⁷², troben que la tesi de Goldhagen els permet distanciar-se dels perpetradors, tenint ara l'oportunitat de proclamar “We too despise what they did. It's time to end the amnesia, the denial, an the blame-shifting here”⁷³. Així, recolzant-se en una investigació poc innovadora a ulls dels especialistes, la gran fita de Goldhagen és oferir una nova perspectiva al públic alemany a l'acabar amb les distincions entre els nazis i els alemanys corrents i al mostrar que molts dels seus avantpassats no presentaren cap tipus de negativa a l'hora de contribuir a la matança de jueus, esdevenint molt fàcil el reclutament voluntari d'alemanys per a dur terme la tasques genocides per part del règim nazi. D'aquesta manera, es va trencar una espècie de tabú sobre la imatge que els alemanys tenien de la seva pròpia història, tenint aquestes argumentacions un important efecte alliberador⁷⁴.

No obstant, el context històric del moment de la publicació del llibre, també va influir considerablement en la seva recepció. Un cop acabada la Segona Guerra Mundial i conegudes les atrocitats del règim nazi, el públic alemany va viure en nombroses ocasions el que es coneix com “*Holocaust moments*”⁷⁵; ocasions en què un esdeveniment, una publicació o un debat han contribuït a l'aparició d'un debat públic sobre l'Holocaust i la seva memòria, en un intent de normalitzar o confrontar el seu passat a partir de qüestionar la culpa i la responsabilitat. Una mostra d'aquests moments la podem trobar en el judici d'Adolf Eichmann, membre de les SS que va ser capturat a Argentina, a Jerusalem l'any 1961, i que fou la base de les dissertacions de Hannah Arendt sobre la banalitat del mal; l'emissió de la *tv-movie Holocaust* el 1979, que causà un enorme impacte; la visita de Ronald Reagan y Helmut Kohl al cementiri de Bitburg l'any 1985, esdevenint una de les principals causes de la *Historikerstreit*; o l'estrena, el 1994, de la pel·lícula *La lista de Schindler* d' Steven Spielberg⁷⁶.

Brighton, University of Sussex, 2011, p. 5.

71 ADAMS, James, *op. cit.*, p. 6.

72 MORENO LUZÓN, Javier, *op. cit.*, p. 153.

73 SHIRER, William L. *The Rise and Fall of the Third Reich*. New York, Rosetta Books, 2011, p. 16.

74 MORENO LUZÓN, Javier, *op. cit.*, p. 153.

75 ADAMS, James, *op. cit.*, p. 7.

76 MORENO LUZÓN, Javier, *op. cit.*, p. 154.

A més, tota la controvèrsia iniciada arran de la publicació de *Hitler's willing executioners* és contemporània a dos esdeveniments més que contribuïren a la revisió de la història de l'alemanya nazi. Així, en primer lloc trobem l'edició dels diaris de Víctor Klemperer, escriptor i periodista alemany d'origen jueu, que constitueixen una detallada mostra de la rutina i la terrorífica vida quotidiana del nazisme d'ençà el moment que Hitler arribà al poder. El segon esdeveniment, és l'exposició organitzada per l'activista polític Jan Philipp Reemtsma sobre els crims de l'exèrcit alemany durant la guerra, que acabava amb el mite de la innocència militar durant el III Reich, identificant actes i actors concrets. D'aquesta manera, i tal i com alguns especialistes han assenyalat, el debat sobre l'obra de Goldhagen esdevindria un “*Holocaust moment*” més, “*that every German generation seemingly must pass through as a quasi rite of passage*”⁷⁷.

La recepció que van tenir aquest esdeveniments a la dècada dels anys 90, va mostrar que un nombre considerable d'alemanys estava disposat a qüestionar el grau de complicitat de la població alemanya durant l'Holocaust; tot acceptant una ampliació en el nombre d'implicats en el genocidi -i enfrontant-se al possible risc de reconèixer a algun familiar com a perpetrador-, rebutjant la idea de que els alemanys no tenien elecció i intentant entendre les particularitats de l'antisemitisme durant el nazisme. Aquest canvi en la manera d'enfrontar-se als problemes de la memòria col·lectiva que va tenir lloc als anys 90, pot relacionar-se amb els discursos pronunciats amb motiu de la reunificació d'Alemanya, que va marcar un punt final en la història del país: finalment quedà superat el llegat nazi i els aliats van renunciar a tot tipus de sobirania sobre el país⁷⁸. En aquest moment, especialment a partir del cinquantè aniversari de la fi de la Segona Guerra Mundial l'any 1995, el tractament d'aquesta etapa fosca de la nació alemanya, acaba per tornar-se una part elemental de la identitat nacional alemanya, que rebutjava el més mínim intent de normalitzar el passat.

Goldhagen va oferir als alemanys els arguments que volien escoltar per tal de comprendre què havia pogut portar a persones normals a l'assassinat massiu d'homes, dones i nens amb tanta sang freda. Cal tenir en compte, però, que el discurs popular de la memòria històrica pot arribar a ser molt subjectiu, i sovint el desig d'una població en el present pot substituir al desig de la veritat històrica.

Podem concloure, per tant, que la bona rebuda de *Hitler's willing executioners* és conseqüència de què els alemanys dels anys 90 estaven ja predisposats a l'obra, donat que volien respostes a certes qüestions específiques com ara quin era el grau de responsabilitat de la societat alemanya o com va afectar el nazisme a la manera d'actuar dels seus individus⁷⁹; preguntes a les que l'autor americà responia en el transcurs de la seva obra d'una forma clara i simple.

77 ADAMS, James, *op. cit.*, p. 2.

78 ADAMS, James, *op. cit.*, p. 3.

79 ADAMS, James, *op. cit.*, p. 6.

5. LA RESPOSTA DELS HISTORIADORS

Al capítol anterior hem mencionat que els especialistes sobre la història d'Alemanya i el nazisme, condemnaren reiteradament la tesi que Goldhagen va presentar a *Hitler's willing executioners*. Malgrat que aquests historiadors exposaren la seva pròpia opinió sobre els punts més controvertits de la publicació, trobem una sèrie de crítiques comunes que gairebé tots els especialistes coincidiren a remarcar, que es referien, tant a la qualitat de la investigació duta a terme per Goldhagen, com a la validesa de la seva tesi. Per tal de facilitar-ne la comprensió, hem separat aquestes crítiques en tres subgrups: crítiques personals dirigides a l'autor, crítiques estilístiques i crítiques metodològiques. En les següents línies mostrarem, el contingut d'aquestes crítiques. Finalment, realitzarem una petita comparació entre *Hitler's willing executioners* i *Ordinary Men*, de Christopher R. Browning, obra de temàtica similar a la de Goldhagen, publicada uns anys abans, i on s'arriba a unes conclusions completament diferents.

5.1. Crítiques de caràcter personal dirigides a l'autor

L'obra de Goldhagen va rebre en alguns casos crítiques de caire personal, ja que com hem vist anteriorment, l'autor és fill d'Eric Goldhagen, un jueu provinent de Romania que va sobreviure a l'Holocaust. Així, trobem per exemple a l'historiador alemany de l'escola de Beliefeld Hans-Ulrich Wehler, qui va insinuar que els arguments de Goldhagen eren fruit d'una venjança familiar contra Alemanya, arribant a qüestionar “si deberíamos dejar el estudio del genocidio armenio en manos de «un joven historiador armenio», o el de los indios de Norteamérica en las de un «joven historiador navajo»”⁸⁰. Goldhagen s'ensurt eficientment d'aquestes acusacions, imaginant l'escàndol que hauria suposat que ell hagués desautoritzat els arguments d'alguns del seus crítics pel fet de ser fill d'un soldat alemany o d'un partidari del nazisme.

Les qüestions polítiques també trobaren el seu lloc a les crítiques, especialment de la mà del professor del *Hunter College* de la *New York University*, Norman Finkelstein. La tesi d'aquest autor, que va publicar en l'obra *A Nation on Trial*, escrita de forma conjunta amb Ruth Bettina Birn, especialista en crims de guerra i en crims contra la humanitat, defensa que l'obra de Goldhagen forma part de la literatura -i no de l'*scholarship*- de l'Holocaust; acusant a l'autor americà de presentar uns arguments idèntics als que defensa el moviment sionista, que des dels anys seixanta basa la seva explicació de la *Shoa* en l'antisemitisme irracional eliminador⁸¹.

Finalment, i com a conseqüència dels arguments que defensa i del llenguatge emprat per Goldhagen, que analitzarem en els següents subcapítols, l'autor va rebre crítiques que el

80 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 150.

81 *Íbidem*

qualificaven d'antialemany o de racista antialemany. De fet, molts historiadors condemnen que “los trazos que componen su retrato de los alemanes reflejarían, como en un espejo, la imagen que los antisemitas daban de los judíos”⁸². De la mateixa manera, la crítica considera reprovable que a partir de l'estudi de grups dels que es té una informació tan mínima s'extreguin aquestes conclusions, que afecten a tota una nació; i a amb més raó, encara, quan aquestes generalitzacions suposen la demonització dels seus membres. Així, i en paraules de Joseff Joffe, editor de *Die Zeit*, “que los asesinos fueran alemanes no implica que los alemanes fueran asesinos”⁸³. Goldhagen, que no reconeix aquests errors en el seus arguments, es defensa a partir de l'afirmació que, per les característiques del seu àmbit d'aplicació, les generalitzacions són completament necessàries en les ciències socials; justificant que ell les emprà a partir de mostres representatives de la societat alemanya.

Una de les frases que més se li recriminen a Goldhagen és la de “*no Germans, no Holocaust*”, on l'autor fa recaure novament tota la culpa del genocidi en el conjunt de la societat alemanya. Els historiadors destaquen el caràcter improcedent d'aquesta afirmació i en la majoria dels casos, coincideixen a matissar-lo i substituir la premissa “no alemanys” per la de “no Estat alemany”; expressant la idea de què sense la participació de l'Estat alemany, l'Holocaust no hauria estat possible. És a dir, l'Holocaust va ser possible perquè el govern nazi va emprar tots els recursos que tenia a l'abast per tal de reunir, prendre decisions i mobilitzar a una part del poble alemany per tal de dur a terme els seus designis; a la vegada que les institucions estatals com ara la policia o les S.S. , van esdevenir la via que va permetre als perpetradors matar i coordinar els seus actes genocides. No s'ha de menysprear tampoc la importància de la Segona Guerra Mundial, que “permetíó, enmarcó y condicionó las matanzas”⁸⁴. S'ha de destacar, però, que Goldhagen reconeix l'important grau de culpabilitat de Hitler i els seus sequaços; no obstant, li atorga un paper secundari, anticipant sempre la cultura antisemita eliminadora a la política hitleriana.

5.2. Crítiques estilístiques

Són remarcables les nombroses crítiques que va rebre l'estil que utilitza l'autor, qualificat de reiteratiu, donat que Goldhagen repeteix constantment la seva tesi arribant a esgotar al lector; la seva verbositat arriba a ser aclaparadora i el llenguatge emprat, malgrat la simpleza dels seus arguments, fa intel·ligible en molts casos l'explicació del mètode a seguir. A més, les descripcions de les atrocitats executades pels perpetradors es combinen en la gran majoria dels casos amb

82 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 147.

83 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 148.

84 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 149.

recriminacions de caire moral; de la mateixa manera que l'autor usa nombroses vegades la seva imaginació amb la finalitat de recrear el que podrien pensar aquests perpetradors, substituint l'exigit discurs acadèmic⁸⁵.

Com ja hem dit anteriorment, el llibre consta d'un nucli documental elaborat a partir de les investigacions de Goldhagen sobre fonts primàries i on s'exposen alguns casos significatius, i al seu voltant, un seguit de generalitzacions basades en la literatura secundària sobre la societat alemanya i el nazisme; tractant-se, tal i com diria l'historiador francès Philippe Burrin, d'un llibre amb “una estructura de cebolla”⁸⁶. Cal dir, però, que la gran varietat de fonts que conformen aquest nucli documental, que engloba els capítols centrals del llibre, aporta unes descripcions molt minucioses dels fets, amb tota mena de detalls que ens permeten saber com es va viure el genocidi jueu; constituint-se, per tant, com la part més elaborada del treball. No obstant, l'ús que fa Goldhagen d'aquests detalls per a la tesi que vol defensar, on es mostra de forma molt explícita el sadisme dels perpetradors, el fa mereixedor de l'acusació de caure en un *vouyerisme* que té com a única finalitat augmentar les vendes del seu llibre. Com a mostra, trobem l'acusació que fa l'historiador alemany Jürgen Kocka en un dels debats que va disputar amb Goldhagen, quan va atribuir l'èxit de *Hitler's willing executioners* al to cruel emprat, que deriva directament d'aquest sadisme amb que es descriu el comportament dels perpetradors; afirmant que “se aproxima a la estética de los medios de comunicación”⁸⁷, al tractar-se de descripcions espantoses que si bé podrien trobar el seu lloc als serials de televisió o fins i tot als diaris, no faciliten en cap cas la comprensió de la tesi que l'autor defensa. D'igual manera i basant-se en els mateixos arguments, Konrad Kwiet, professor de l' *US Holocaust Research Institute*, acusà Goldhagen de “sensacionalismo”, emprat amb la finalitat d'incrementar l'impacte editorial del llibre i arribar a un públic més ampli⁸⁸. I es que, tal i com li van recordar en moltes ocasions a l'autor, la tasca de l'historiador no és la d'emocionar o remoure les consciències dels lectors, sinó comprendre i explicar els fets i els fenòmens socials, feina que sembla menys prioritària per a Goldhagen. L'autor, per la seva banda, es defensa d'aquestes acusacions, remarcant la necessitat de mostrar totes les cares de la fenomenologia del genocidi nazi, “enmascarada con frecuencia tras disquisiciones abstractas o referencias asépticas”⁸⁹.

Per finalitzar amb la descripció d'aquests aspectes més pròpiament estilístics, s'ha de remarcar, també, la crítica al llenguatge subjectiu i imparcial que empra l'autor americà a l'hora de descriure els perpetradors. D'aquesta manera, Goldhagen confondrà voluntàriament als nazis amb els

85 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 140.

86 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 137.

87 FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *La controversia sobre los alemanes corrientes y el holocausto*. Cuadernos de Historia Contemporánea, 1998, p.271.

88 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 358.

89 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 140.

alemanys, d'igual mode que al parlar d'aquests remarca la idea de *els* alemanys. Per tant, trobem que a l'hora de referir-se als perpetradors o als guàrdies dels camps de concentració, sempre parlarà d'alemanys; anteposant la nacionalitat d'aquests a la seva ocupació. De fet, Goldhagen defensarà que “aquellos hombres y mujeres eran primero alemanes y luego miembros de las SS, policías o guardianes de los campos de concentración”⁹⁰. En la mateixa línia, l'autor identificarà trets monstruosos amb un caràcter pròpiament alemany, així, al descriure la manera en què s'amuntegaven els jueus als vagons de tren durant les marxes de la mort, Goldhagen parlava de “la típica manera alemana de aquellos años”⁹¹; o fent referència al nom conegut com “Festival de la cosecha”, una massacre de jueus que va tenir lloc l'any 1943, l'autor remarca que aquest nom és conseqüència de què la massacre fou “bautizada apropiadamente de acuerdo con el acostumbrado amor de los alemanes por la ironía”⁹².

5.3. Crítiques metodològiques i argumentals

En quant als aspectes de caire metodològic susceptibles de crítica, s'ha de destacar la condemna a la selecció interessada de les fonts que Goldhagen utilitza. Ruth Bettina Birn, explica en un article a *Der Spiegel* de novembre de 1997 que va compartir quantioses hores de treball amb Goldhagen als mateixos arxius alemanys, on li va parlar dels crims de guerra de Ludwisbug que l'autor desconeixia⁹³, considerant que l'autor americà tria les fonts de forma poc imparcial. És a dir, l'autor descartaria aquelles fonts que recolzessin conclusions oposades a les que ell defensa, a la vegada que triaria només aquelles capaces de donar respostes simples a qüestions complexes. A més, segons Birn, Goldhagen es recolzà en la problemàtica documentació procedent de les investigacions judicials de postguerra, seleccionant únicament aquells fragments que li eren profitosos per argumentar la seva tesi. L'autora també publicà a l'*Historical Journal*, editat per la Universitat de Cambridge, un anàlisi detallat on presentava trenta exemples que plasmaven aquesta manca d'imparcialitat en el tractament de les fonts⁹⁴. Així, Birn afirma que Goldhagen accepta únicament els testimonis de la policia de l'ordre, sempre i quan vagin en la mateixa línia dels seus arguments, tot descartant aquells que els distorsionen; de la mateixa manera que evita estudiar batallons genocides composts per ciutadans no alemanys o marxes de la mort i camps de concentració que alberguessin presoners que no fossin jueus⁹⁵. Aquest tractament interessat de les

90 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 147.

91 *Ibidem*

92 *Ibidem*

93 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo. *op. cit.*, p. 370.

94 *Ibidem*

95 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 141.

fonts queda palès al comprovar que un gran nombre dels perpetradors que Goldhagen ens presenta al seu llibre formaven part del Partit Nazi i “en un porcentaje nada despreciable, de las SS”⁹⁶; cosa que desbanca l'argument que més reitera l'autor al seu llibre: que els perpetradors eren alemanys corrents. No obstant, Goldhagen aviat va respondre a Birn, acusant-la d'actuar amb malícia, de distorsionar els arguments de *Hitler's willing executioners* i de subestimar la gran quantitat de proves que aporta.

Cal remarcar, però, que Birn no va ser l'única en criticar la selecció de les fonts emprades. Així, per exemple, trobem a Omer Bartov, professor d'Història a la Universitat de Brown, que va escriure una de les més destacades ressenyes sobre l'obra de Goldhagen, i que afirma que les escenes que Goldhagen descriu no permeten respondre a la qüestió que fa de l'Holocaust un esdeveniment únic i sense precedents. Això és resultat que el plantejament triat per l'autor americà ocultava tota la maquinària burocràtica que hi havia rere les càmeres de gas; sense donar respostes a aquest extermini industrial que van patir milions de persones, “bajo las órdenes de un Estado moderno y con el respaldo de una sociedad civilizada”⁹⁷. En la mateixa línia, es presenta la crítica de l'historiador d'origen austríac Raúl Hilberg, qui condemna que Goldhagen, en comptes de mostrar la maquinària administrativa que va fer possible l'Holocaust, mostra “rifles, látigos y puños”⁹⁸; presentant una imatge que en cap cas descriu la singularitat del genocidi jueu, sinó que allò que descriu Goldhagen no presenta cap diferència del que es podria trobar en altres genocidis com ara a Ruanda o Bòsnia.

En aquesta línia, també són condemnades les “dogmáticas generalizaciones”⁹⁹ a les que recorre Goldhagen i que comporten que aquest traslladi la culpa de ciutadans particulars a tot un poble; crítica compartida per la gran majoria dels detractors de l'autor i la seva obra. En aquesta línia, Gordon A. Craig afirma que amb la finalitat d'evitar remarcar excepcions, Goldhagen es limita a dividir la població alemanya en dos grups completament oposats: els jueus, d'una banda; i de l'altra, els alemanys que els odiaven, arribant a qüestionar-se si l'autor americà, amb els seus arguments, “describe un pueblo de antisemitas”¹⁰⁰.

Com s'ha pogut veure a l'anàlisi de la tesi de Goldhagen, l'autor universalitza l'antisemitisme alemany a partir de l'ocultació de tots aquells grups que es mostraven oposats a les polítiques antisemites. Així, i tal i com argumenta Ulrich Herbert, encara que realment l'antisemitisme estigués molt estès en la societat alemanya i que pogués haver estat recolzat per “un treinta, un cuarenta o

96 *Ibidem*

97 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 142.

98 *Ibidem*

99 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo. *op. cit.*, p. 370.

100 FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *op. Cit.*, p. 271.

un cincuenta por ciento de la población antes de 1933”¹⁰¹, l'oposició a aquest moviment hauria estat clarament present.

De la mateixa manera, Goldhagen fa cas omís a la pèrdua de popularitat que van patir els partits polítics antisemites d'ençà l'inici del segle XX, arribant el partit socialdemòcrata – al que Goldhagen ignora en l'exposició de la seva tesi- a distingir-se com la força política més important d'Alemanya, tot i mostrar la seva oposició a l'antisemitisme. Així, mentre que l'autor de Harvard insisteix en què ens trobem davant d'un poble que s'aglutina a partir de l'odi comú i generalitzat vers els jueus, passa per alt la idea de què realment ens trobem davant d'una societat dividida políticament, on, a més, des dels inicis del segle la majoria parlamentària es constituïa per partits que es mostraven contraris a l'antisemitisme eliminador.

En referència al nacional-socialisme, novament els arguments que emprava Goldhagen per tal de justificar aquest antisemitisme eliminador de “caràcter nacional” tornen a caure pel seu propi pes. Així, l'autor americà no menciona en cap moment que en les darreres campanyes electorals aquest antisemitisme eliminador no va constituir-se com el principal programa del partit; ni, tal com va afirmar l'historiador especialista en l'Alemanya nazi Ian Kershaw, “no formaba parte del atractivo de Hitler sobre las masas”¹⁰², esdevenint molt més populars entre la població les idees de caire nacionalista o antimarxista. En la mateixa línia, i contràriament a allò que sosté Goldhagen, molts estudiosos afirmaren que *pogroms* com ara la Nit dels Vidres Trencats, que va tenir lloc la nit del 9 al 10 de novembre de 1938 i que va consistir en una campanya coordinada d'assassinats, detencions, incendis provocats i saquejos contra la població jueva d'Alemanya, d'Àustria i dels Sudets¹⁰³, van esdevenir força impopulars entre la població alemanya, que segurament no va mostrar el seu descontent vers les persecucions a causa de la repressió i la por que tenien al règim hitlerià. Malgrat això, l'autor americà insisteix en què aquests sentiments no existien, negant que Hitler hagués recorregut a la coerció o a la violència per tal d'aplacar el desacord dels alemanys, i aportant com a exemple “el freno que aplicó al programa de eutanasia cuando crecieron las protestas”¹⁰⁴; pel que segons Goldhagen, si aquest descontent de la població vers les mesures antijueves hagués estat generalitzat, s'haurien modificat les polítiques contra els jueus.

No obstant, un dels arguments que realment pot arruïnar la tesi de Goldhagen, és el fet de què si és cert que l'antisemitisme eliminador estava tan estès i era tan triomfal ja abans de l'arribada dels nazis al poder, no pot trobar-se cap raó que expliqui el per què dels nombrosos esforços que els nacional-socialistes van realitzar per tal de fomentar-lo. De la mateixa manera, el fet de què

101 FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *op. Cit.*, p. 266.

102 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 143.

103 MILGRAM, Avraham *et* ROZETT, Robert, *op. cit.*, p. 22.

104 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 143.

s'ocultessin a la població les intencions genocides del règim nazi esdevé una mostra més de què els alemanys no compartien aquesta obsessió aniquiladora del seu líder. No obstant, i malgrat que el poble tenia coneixement del que estava passant amb els jueus degut als rumors que arribaven a bona part de la població, els ciutadans no s'oposaven al règim; però no per estar entusiasmats amb allò que s'estava fent, sinó per por a les més que possibles represàlies. Amb tot, cal dir que els historiadors actuals acostumen a acceptar que certament hi havia un ampli consens de suport vers el règim nazi, però que responia a altres aspectes derivats del lideratge carismàtic de Hitler -malgrat que aquest recolzament facilités de forma involuntària l'execució de la Solució final-, i dels efectes pocs menyspreables del control totalitari i de la propaganda modeladora d'opinions.

Malgrat el que afirma Goldhagen, l'antisemitisme eliminador virulent era minoritari a l'Alemanya de principis de segle i òbviament, no s'estenia ni de bon tros a tota la població. Sí que és cert, però, que existia un altre tipus d'antisemitisme de caire més quotidià i despersonalitzador, que no tenia res a veure amb l'antisemitisme eliminador ja que es recolzava més en la indiferència que en l'odi racista, però que l'autor redueix constantment a aquest darrer. De fet, si fos cert que aquestes idees radicals estiguessin tan esteses, no seria possible parlar ni de la notable expansió dels jueus en època imperial ni de l'emigració a Alemanya de jueus provinents de l'est que escapaven de la persecució que patien en els seus països d'origen¹⁰⁵. De la mateixa manera, Goldhagen no estableix tampoc cap diferència entre grups socials; així, sí que pot ser cert que les elits d'Alemanya com ara el clergat protestant o els universitaris estiguessin d'acord amb l'antisemitisme eliminador, però no pot afirmar-se en cap cas que altres grups socials, com ara els obrers, actuessin també de la mateixa manera. Sobre aquest aspecte, Mommsen, un dels historiadors més prestigiosos sobre l'Holocaust i la Segona Guerra Mundial, critica a Goldhagen quan aquest mostra que els batallons de la policia estaven formats per membres que provenien de totes les classes socials, generalització emprada amb la finalitat d'estendre la culpabilitat al conjunt de la població¹⁰⁶.

En aquest sentit, destaca la crítica de Konrad Kwiet, que, a més de mostrar-se contrari a la idea de l'existència d'un caràcter alemany comú tan terrible com per a recolzar i participar gustosament en l'assassinat de milions de persones; aporta dues qüestions primordials. En primer lloc, destaca la idea de què si l'argument aportat per Goldhagen sobre l'antisemitisme eliminador fos cert, no hi hauria explicació que justificqués l'aprovació dels alemanys vers l'assassinat massiu de gitanos, discapacitats o homosexuals¹⁰⁷. La segona idea que Kwiet destaca és la contradicció entre aquest antisemitisme eliminador, un model cognitiu tan arrelat durant segles a la cultura alemanya; i la facilitat amb què aquest va desaparèixer un cop acabada la Segona Guerra Mundial, per tal com diu

105 *Íbidem*

106 FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *op. Cit.*, p. 268.

107 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo. *op. cit.*, p. 358.

Goldhagen, “convertir a Alemanya en una democràcia exemplar”¹⁰⁸.

Com hem vist, Goldhagen reitera, en el transcurs de l'exposició de la seva tesi, la idea de l'especificitat d'aquest antisemitisme alemany. La gran majoria dels crítics posen en dubte aquesta afirmació, qüestionant que la intensitat d'aquest antisemitisme esdevingués més virulenta a Alemanya que a altres països. D'aquesta manera, trobem per exemple la crítica de l'historiador socialdemòcrata alemany Eberhard Jäckel, que afirma que Goldhagen, per tal de reforçar la seva tesi i en relació amb la selecció interessada de les fonts de la que parlàvem anteriorment, evita tractar actes antisemites executats per altres pobles com ara la massacre d'Odesa, perpetrada per romanesos al 1941 o la de Babi Yar a Kiev¹⁰⁹. Precisament, allò que calumniem els crítics és aquesta manca de marc comparatiu, que deriva de la necessitat d'ubicar aquest antisemitisme eliminador alemany en el context d'altres versions nacionals de l'antisemitisme europeu de la mateixa època.

La crítica generalitzada dels historiadors vers aquest marc comparatiu es recolza en tres aspectes, que desenvolupem a continuació. Així, en primer lloc, trobem la idea de què Goldhagen evita estudiar l'antisemitisme a països on és ben coneguda la seva intensitat, com ara Rússia o França; ni als perpetradors d'altres nacionalitats europees, com per exemple els romanesos, ucraïnesos o croates que col·laboraren activament en la tasca genocida. Per tant, si el que Goldhagen vol és mostrar l'especificitat de l'antisemitisme alemany, es fa completament necessari mostrar els aspectes que el diferencien d'altres antisemitismes existents; argument que l'autor rebutja al remarcar la primordialitat de centrar-se únicament en l'antisemitisme alemany per ser els alemanys els que portaven la iniciativa. El segon aspecte susceptible de crítica, és la quasi inexistent informació que Goldhagen aporta sobre les víctimes no jueves de l'extermini nazi, com ara els homosexuals, discapacitats, russos o gitanos; de la que l'autor es defensa amb el paupèrrim argument de què els jueus van ser els que van rebre pitjor tracte. Finalment, s'acusa a Goldhagen de no comparar l'Holocaust amb altres genocidis, perpetrats per persones que també han estat capaces de “convertirse en asesinos en masa y de emplear una tremenda crueldad”¹¹⁰; a lo que l'autor respon que pel seu abastament i brutalitat, l'Holocaust no pot equiparar-se a cap altre genocidi. Vist això, resulta paradoxal que el *Hitler's willing executioners* rebés un premi de la *American Political Science Association* en política comparada¹¹¹.

Goldhagen va escriure una rèplica titulada “El fracàs dels crítics”, on a més de plasmar la confiança que té en la seva pròpia tesi, explica els motius que li fan creure innecessària l'elaboració d'un anàlisi d'història comparada. Així, basa els seus arguments en què només s'ha de centrar en

108 *Íbidem*

109 FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *op. Cit.*, p. 266.

110 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 150.

111 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 149.

Alemanya, donat que l'Holocaust només s'ha produït a Alemanya. A més, explica que si només a Alemanya s'ha produït l'Holocaust és per la confluència de tres factors: primer, l'arribada al poder d'un partit antisemita radical; segon, un territori àmpliament antisemita; i tercer, un Estat que “se encontraba en la posición geopolítica de intentar una política de exterminio a gran escala”¹¹².

En aquesta línia, destaca la crítica del reconegut professor de la *Hebrew University of Jerusalem*, Yehuda Bauer, qui també condemna aquesta absència de treball comparatiu al no considerar Goldhagen l'antisemitisme d'altres nacions. És remarcable, en aquest sentit, la idea de què ja abans de la Primera Guerra Mundial l'antisemitisme francès era molt més virulent i radical que l'alemany, tot desarmant la idea de Goldhagen de l'especificitat de l'antisemitisme radical alemany. De fet, resulten molt significatives les paraules de l'especialista en estudis comparats sobre els sentiments de pertinença i les identitats nacionals que desemboquen en violència i discriminació, George Mosse, que Bauer cita i que diuen: “si alguien me hubiera dicho en 1914 que un país europeo intentaría eliminar a los judíos, yo habría respondido: 'Nadie debe sorprenderse de las profundidades a las que pueden caer los franceses’”¹¹³. D'altra banda, Bauer afirma la impossibilitat de realitzar un treball comparatiu, si el desconeixement de l'idioma de treballs clau escrits en polonès o en hebreu, impedeixen l'ús d'aquestes fonts; acusant, a més, a Goldhagen de la còpia d'una font txeca que ell havia emprat¹¹⁴. Amb tot, la reflexió final de Bauer és que la brutalitat de l'Holocaust no es pot considerar quelcom intrínsecament alemany, donat que, com hem vist, aquesta virulència també existia a altres nacions; afirmant que si realment existís algun aspecte essencialment alemany a l'Holocaust “quizá sería mejor buscarlo en la susceptibilidad de los alemanes al carácter extremadamente autoritario del Partido Nazi, del estado de Hitler”¹¹⁵.

Directament relacionat amb aquesta darrera idea de Bauer, trobem que un altre aspecte criticat de l'obra de Goldhagen és el cas omís que l'autor fa de la concepció de l'Estat totalitari i de la seva peculiaritat i implicacions; conseqüència del punt de vista emprat per una persona que intenta extrapolar i comparar certes idees amb el seu país, “libre históricamente de cualquier experiencia de totalitarismo”¹¹⁶. D'aquesta manera, la reiterativa idea exposada per Goldhagen, que afirmava que els alemanys podien oposar-se sense represàlies als designis nazis i que si no s'oposaven a la persecució dels jueus era precisament perquè la recolzaven de forma entusiasta, com a conseqüència d'aquest sentiment antisemita arrelat en el seu imaginari; mostra que l'autor americà no domina suficientment la historiografia sobre el nazisme, ja que “desecha, sin examen crítico, las aportaciones de docenas de historiadores sobre el grado extremo de control que los nazis llegaron a

112 FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *op. Cit.*, p. 268.

113 ROSENBAUM, Ron. *Explicar a Hitler: Los orígenes de su maldad.*. Madrid, Siglo XXI, 1999, p. 395.

114 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo. *op. cit.*, p. 358.

115 ROSENBAUM, Ron. *op. cit.*, p. 395.

116 FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *op. Cit.*, p. 270.

ejercer sobre el conjunto de los ciudadanos alemanes”¹¹⁷.

La filòsofa política Hannah Arendt va descriure, a la seva obra *Los orígenes del totalitarismo* publicada el 1951, que el totalitarisme va implicar una nova concepció de culpa, no relacionada amb actes comesos sinó amb actes imaginaris, sancionats per un poder il·limitat i que serveixen d'avertiment per a la resta de la població. El grau extrem de control que derivava d'aquest totalitarisme, que es recolzava també en el monopoli de la informació i en l'ús omnipresent de la propaganda, va comportar la pèrdua de la independència mental dels individus. Així, tal i com afirma l'historiador alemany Norbert Frei, en referència a aquesta pèrdua d'independència, era evident “la rápida prosecución del declive de la conciencia política y sobre todo de la razón crítica”¹¹⁸, que afectà a tots els àmbits de la població.

Novament, torna a resultar contradictòria la comparació entre aquests arguments i els de Goldhagen, quan afirma que els ciutadans disposaven d'un ampli grau d'autonomia. Així, i acceptant que en un dels models més purs d'Estat totalitari els ciutadans no disposaven d'aquell grau de llibertat que els permetés actuar de forma voluntària com a perpetradors, estendre la responsabilitat del genocidi a tota la població, resulta com a poc, excessiu; a més d'ignorar tant als sectors passius com als grups de resistència que s'oposaren “con las últimas posibilidades del silencio y la clandestinidad”¹¹⁹ a la política hitleriana. En la mateixa línia, un cop analitzats els arxius de la Gestapo, els fons documentals més complets que tracten sobre el comportament dels ciutadans durant el nazisme, no es pot comprovar aquesta actitud de col·laboració en la persecució de jueus, que segons Goldhagen estava tan summament estesa entre la població alemanya. Per tant, i tal com diu l'especialista Robert Gellately: “Debemos mantener celosamente el cuidado de no subestimar el número de ciudadanos que de una u otra manera ofrecieron ayuda y refugio a los judíos”¹²⁰

No obstant, aquesta afirmació no implica negar l'existència d'una part de la població que sí recolzava de forma entusiasta aquest extermini jueu. Així, segons Mommsem, s'ha d'acceptar, tant la participació de la població alemanya, com el coneixement per part dels ciutadans d'allò que estava succeint; no obstant, Mommsem remarca que la iniciativa recauria en una minoria exaltada, afirmant que malgrat que és cert que l'antisemitisme s'erigeix com una condició necessària pel desplegament de la “solució final”, no esdevé en absolut suficient per explicar-la. De fet, Mommsem s'oposa a l'explicació monocausal de Goldhagen i exposa un seguit d'aspectes, la combinació dels quals conduiria a l'Holocaust; a saber: “la mezcla de fanatismo ideológico, de

117 FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *op. Cit.*, p. 269.

118 *Íbidem*

119 FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *op. Cit.*, p. 270.

120 *Íbidem*

aberración psicopatológica, de indiferencia moral y de perfeccionismo burocrático”¹²¹. Aquest autor, en un article publicat a *Die Zeit*, plasma la seva condemna a la tesi de Goldhagen al considerar que aquest elimina tots els aspectes sociopolítics rellevants per recolzar-se únicament en els de tipus racial. A la mateixa publicació, el ja mencionat Wehler, exposa que el rebuig sistemàtic dels més importants historiadors vers l'obra de Goldhagen és conseqüència del plantejament tan reduccionista que l'autor americà aporta¹²². D'aquesta manera, podem veure que, novament, molts crítics de l'obra de Goldhagen coincidiren a calumniar la interpretació monocausal que l'autor aporta tant del genocidi jueu com de les causes que motivaren als perpetradors.

5.4. Comparació amb *Ordinary Men*. Crítica de Christopher R. Browning

La crítica acostuma a comparar el *Hitler's willing executioners* de Goldhagen amb una obra escrita per Christopher R. Browning, titulada *Ordinary men* i publicada l'any 1992. El motiu d'aquesta comparació és que Browning ja va estudiar a la seva obra el batalló 101 de la policia de l'ordre, que posteriorment tractarà Goldhagen al seu llibre; emprant-se en ambdós casos, les mateixes fonts basades en els testimonis judicials dels anys 60. No obstant, s'ha de remarcar que malgrat que els dos autors van emprar les mateixes fonts, els resultats i les conclusions presentades sobre allò que motivava als perpetradors a executar l'assassinat massiu eren completament diferents.

En la descripció del batalló 101 elaborada per Browning, se'ns mostra uns perpetradors que lluny d'estar motivats per l'antisemitisme o la devoció pel nazisme, responien a causes més trivials com ara la pressió psicològica del grup, l'alcohol, la covardia, l'ambició o el “arduo proceso de aprendizaje y brutalización para superar su rechazo inicial a los asesinatos”¹²³ al que se sotmetia els perpetradors. Molts d'ells s'inclinaven a la matança de jueus per tal d'evitar haver de servir al front, condicionats per la idea de què els jueus no es podien defensar; altres directament no participaven en els assassinats; i finalment, altres es mostraven conformistes, adoptant la postura menys implicada de la passivitat. Aquesta descripció justifica la posterior crítica de Browning a Goldhagen a l'afirmar que “no ha de buscarse el motivo del genocidio en un modelo cognitivo único sino en la combinación de factores ideológicos y emocionales”¹²⁴, mostrant una imatge molt més complexa del genocidi que la que aporta Goldhagen.

El conflicte entre Goldhagen i Browning es va iniciar en el moment en què el primer va escriure una cruel recensió al *New Republic* sobre *Ordinary Men*, on acusava al segon d'haver-se deixat enganyar pel “apologético testimonio de posguerra de esos acusados de asesinato masivo, al punto

121 FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *op. Cit.*, p. 267.

122 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo. *op. cit.*, p. 361.

123 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 145.

124 FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *op. cit.*, p. 267.

de creer que les había resultado *difícil* hacer la transición de “hombres comunes” a asesinos”¹²⁵, acceptant còmodament els arguments que oferien els perpetradors en la seva defensa. Browning no admetrà aquesta acusació, afirmant que no es tracta únicament dels testimonis dels perpetradors, sinó que sobrevivents jueus van confirmar també que “entre los policías había sentimientos enfrentados y no la práctica unanimidad que, al margen del asco inicial por la carnicería, observa Goldhagen”¹²⁶. Així, segons Browning, l'obra de Goldhagen hauria de reflectir aquella “zona gris”, descrita per Primo Levi, que es trobava entre els perpetradors criminals i les víctimes innocents.

Cal remarcar, que el mateix subtítol del llibre de Goldhagen, “els alemanys comuns i l'Holocaust”, fa referència de forma intencionada al títol de Browning; ja que segons Goldhagen, allò que determina de forma decisiva als perpetradors no és el fet de ser homes comuns, sinó el ser alemanys comuns.

La diferència entre aquests *ordinary mens* i aquests *ordinary germans* és abismal. Així, els homes comuns de Browning serien éssers que s'han anat embrutint progressivament, que tenen dubtes i remordiments sobre els seus actes, que recorren a l'alcohol per a desinhibir-se i poder matar o que deixen les tasques més perverses als auxiliars d'altres nacionalitats; tractant-se d'homes corrents que plantegen problemes universals. Per la seva banda, i com hem vist anteriorment, els alemanys comuns de Goldhagen són homes amb les idees clares i cruels des del primer moment, que no titubegen, que són inhumans, i per tant, irreal; mostrant-se completament allunyats del nostre ideari moral¹²⁷.

Constituint-se segurament com el millor coneixedor de les fonts emprades per Goldhagen, Browning no només remarca la manca de novetat de *Hitler's willing executioners* de la que l'autor de Harvard presumeix; sinó que elabora una completa crítica sobre els aspectes més controvertits de l'obra. Per no esdevenir reiteratiu, no desenvoluparem aquí els arguments de la crítica de Browning, donat que pràcticament coincideixen amb tots els aspectes presentats al punt anterior, a saber: la negació de què l'antisemitisme eliminador específicament alemany sigui la causa única que conduí inevitablement a la “Solució final”, l'afirmació de què els perpetradors també estaven disposats a matar a persones de diferents condicions o nacionalitats, la necessitat d'elaborar un marc comparatiu del genocidi, la generalització de l'antisemitisme i la manca de diferenciació entre el de tipus social i l'eliminador, o la condemna de l'ús arbitrari dels testimonis i les fonts segons els seus interessos. Amb tot, la conclusió de Browning és que Goldhagen presenta la seva tesi situant-se al marge del context històric, ja que el seu correcte ús impossibilitaria la seva “teoria simplista de la

125 ROSENBAUM, Ron. *op. cit.*, p. 413.

126 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 145.

127 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 146.

monocausalidad del Holocausto”¹²⁸.

La novetat en la crítica de Browning radica en la seva explicació sobre la popularitat de l'obra de Goldhagen i la diferència existent entre la positiva recepció mediàtica i la reprovació de la major part dels historiadors. D'aquesta manera, Browning justifica aquestes diferències en l'intent recent dels historiadors de cercar explicacions més amples i més profundes que l'odi vers els jueus o el nazisme per tal d'explicar l'Holocaust i la reacció del gran públic contra aquesta tendència. Així, la inclinació actual de la historiografia intenta tractar aquests aspectes com el resultat “de una falla más profunda y universal en la disposición de la cultura occidental”¹²⁹; és a dir, com el sùmmum d'algunes tendències pròpies d'aquesta civilització, com ara el racisme o l'eugenesisme. En aquesta línia, Hitler ja no seria vist com l'enemic monstruós dels valors de la civilització occidental, sinó com “una especie de encarnación perversa de los peores impulsos incrustados en ella, intrínsecos a la cultura occidental”¹³⁰. Per argumentar la seva descripció, Browning usa la idea de la biopolítica, visió que explica tant els assassinats de gitanos, homosexuals, “deficients” físics o mentals i altres tipus d'éssers humans considerats inferiors, sota el mateix impuls de tipus racista i eugenesista “que lanzó el ataque contra los judíos”¹³¹; deixant el jueu de ser el punt de mira, que ara és substituït per la idea de l'altre generalitzat.

Per tant, aquesta nova explicació dels estudiosos contemporanis comportà, en paraules de Browning, que el poble es quedés “sin *su* Holocausto”¹³². D'aquesta manera, la popularitat del llibre de Goldhagen respondria a la defensa que fa l'autor de l'antisemitisme eliminador i el seu model cognitiu capaç d'aportar totes les explicacions, i que redueix la història la dualitat primària entre alemanys i jueus.

Amb tot, podem concloure aquest capítol remarcant la idea de què la crítica que els historiadors fan de *Hitler's willing executioners* ens permet conèixer les principals incongruències en les que l'autor incorre a l'hora de defensar la seva tesi. D'aquesta manera, hem pogut veure com Goldhagen defensava una teoria monocausal de l'Holocaust basada en l'antisemitisme eliminador alemany, recolzada a partir d'amples generalitzacions i d'una manipulació molt interessada de les fonts emprades.

128 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo. *op. cit.*, p. 359.

129 ROSENBAUM, Ron. *op. cit.*, p. 416.

130 ROSENBAUM, Ron. *op. cit.*, p. 417

131 *Íbidem*

132 *Íbidem*

6. CONTEXTUALITZACIÓ DE LA “CONTROVÈRSIA GOLDHAGEN”

No es pot explicar la repercussió que ha tingut la publicació de l'obra de Goldhagen, ni aquest ampli recolzament popular que contrasta amb la pràcticament unànime condemna dels especialistes, que hem desenvolupat als capítols anteriors, a partir únicament del contingut del llibre. Així, també s'ha de considerar, per tant, la influència política i ideològica i la particular sensibilitat de la memòria sobre aquest període.

Com sabem, tant la Segona Guerra Mundial com l'Holocaust van deixar una important empremta psicològica i vital als alemanys. Des de llavors, la historiografia alemanya ha intentat, de forma lenta però continua, normalitzar i reconciliar-se amb aquest passat a partir de diverses interpretacions; no obstant, les oposades visions i el tractament d'aquestes qüestions pròpies de l'Alemanya Nacionalsocialista ha suscitat diverses polèmiques historiogràfiques al llarg dels anys. Precisament, a la primera part d'aquest capítol, farem un petit recorregut per les principals disputes historiogràfiques, i en els casos en què sigui possible, el posicionament de Goldhagen dins les mateixes.

Com hem dit, el *Hitler's willing executioners* no s'ha de contextualitzar únicament a partir de les disputes historiogràfiques en què s'engloba i en les que va suscitar, sinó que també s'han de considerar les qüestions relacionades amb la polèmica vers la memòria històrica i la identitat nacional alemanya. D'aquesta manera, a la segona part del capítol veurem les implicacions associades a la publicació del llibre sobre aquests aspectes en el context d'una Alemanya recentment unificada.

6.1. La “controvèrsia Goldhagen” dins la historiografia alemanya

El debat que va suscitar la publicació de *Hitler's willing executioners* es podria situar en el context d'aquestes discussions sobre la normalització de la història que, amb més o menys repercussió mediàtica i/o política, resorgeixen periòdicament a Alemanya. D'aquesta manera, i a més del debat sobre l'obra de Goldhagen, es podria parlar de l'existència de quatre grans debats historiogràfics que van tenir lloc a partir dels anys vuitanta.

Així, primerament destaca per la seva importància i repercussió, la coneguda com “querella dels historiadors” o *Historikerstreit*, que va tenir lloc entre els anys 1986 i 1987, a partir de les asseveracions de l'historiador alemany Ernst Nolte sobre un passat alemany “que no vol passar”¹³³. D'aquesta manera, Nolte va defensar que el nazisme va sorgir com a reacció a la revolució russa, de la mateixa manera que l'Holocaust seria la imitació del genocidi de classe bolxevic. Aquesta teoria

133 TRAVERSO, Enzo. *Els usos del passat*. València, Universitat de València, 2006, p. 126.

queda perfectament sintetitzada en un dels lemes més coneguts de Nolte: “*No Gulag, no Auschwitz*”, probable font d'inspiració del “*No Germans, no Holocaust*” de Goldhagen¹³⁴. Òbviament, aquestes afirmacions van provocar ràpides reaccions. Jürgen Habermas, filòsof i sociòleg alemany d'esquerres, va erigir-se com el principal oponent de Nolte en aquesta disputa, acusant-lo d'emprar l'opció més fàcil per tal de normalitzar el passat i negar la responsabilitat alemanya tant en el desencadenament de la guerra com en l'Holocaust; tot afavorint el ressorgiment del nacionalisme alemany.

Les repercussions de la *Historikerstreit* van traspasar l'àmbit historiogràfic i van adquirir connotacions polítiques on “se decantaron claramente dos líneas interpretativas a propósito del lugar que corresponde al período nazi dentro del pasado nacional alemán”¹³⁵. D'aquesta manera, trobem la línia conservadora, representada per Nolte, que explica el règim de Hitler com un parèntesis dins la impol·luta història d'Alemanya; justificant, a més, tots els actes del nazisme a partir de la suma del turbulent període d'entreguerres i, per la seva especial situació geogràfica, de la imperiosa necessitat de lluitar contra el bolxevisme. Per la seva banda, l'esquerra social-liberal o progressista, representada per Jürgen Habermas, considerava el nazisme com “el heredero legítimo de las tendencias antidemocráticas y nacionalistas que habían predominado en Alemania desde la unificación del Estado en el siglo XIX”¹³⁶; quedant representats en el III Reich els pensaments sobre autoritat política, ordre i jerarquia de les elits tradicionals.

El segon debat va tenir lloc l'any 1987 i, malgrat no gaudir de la repercussió mediàtica de l'anterior, va “tenir un impacte molt fort en els ambients de recerca”¹³⁷. Tot va començar amb l'intercanvi de cartes -sis en total¹³⁸- sobre la possibilitat i els límits de la historització del nacional-socialisme entre Martin Broszat, especialista en història social d'Alemanya, i Saul Friedländer, especialista en la història de les persecucions patides pels jueus durant el nazisme. La confrontació responia a la idea que, segons Broszat, la memòria de l'Holocaust havia adquirit un caràcter mític que suposava una trava per a “una historiografía racional y conducía a generalizaciones”¹³⁹. Aquesta idea, a més, era compartida per la gran majoria dels especialistes en aquest període, motiu pel que fins al moment, se separava la historiografia del III Reich i de l'Holocaust de la dels jueus durant la mateixa etapa. Per contra, i com hem vist a la introducció d'aquest treball, Saul Friedländer es mostrava partidari d'integrar la dimensió dels jueus en la historiografia del període nazi i

134 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 152.

135 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 151.

136 *Ibidem*

137 TRAVERSO, Enzo, *op. cit.*, p. 127.

138 ARRESEYGOR, Gabriela (traducció). *Intercambio de cartas entre Martin Broszat y Saul Friedländer. De la historización del nacionalsocialismo*. Comisión por la memoria, Buenos Aires [en línia] URL:<http://goo.gl/85f6jA> [Consultat el 23/04/2014]

139 JANUÉ I MIRET, Marició, *op. cit.*, p. 9.

l'Holocaust, donat que “las percepciones y reacciones judías constituyen un elemento inseparable de esta historia”¹⁴⁰. Les diferències a l'hora d'enfocar la qüestió en aquest intercanvi epistolar, poden respondre al fet de què Broszat fos alemany i Friedländer jueu; evidenciant que les diferents perspectives metodològiques deriven de la posició de l'historiador, és a dir, de la influència del context social, polític, cultural, nacional i memorial en el que s'inscriu¹⁴¹. No obstant, Friedländer va remarcar que el fet d'haver tingut una relació directa amb l'Holocaust (ell va sobreviure a la persecució) no ha de condicionar la producció historiogràfica d'una especialista; ja que primen altres factors com ara la seva professionalitat, la visió autocrítica i l'objectivitat¹⁴².

El tercer debat que comentarem va tenir lloc l'any 1998, esdevenint, per tant, posterior al de Goldhagen. Va sorgir arran de la reunió bianual que celebren els historiadors alemanys, caracteritzada en aquest cas per acalorades discussions sobre el passat de la disciplina històrica. Així, va ser durament criticat el fet que moltes figures destacades de la historiografia alemanya com ara Werner Conze o Theodor Schieder, “antics mestres de molts investigadors que dominen avui la disciplina”¹⁴³ i caps de la comissió que estudiava els alemanys expulsats del centre i de l'est d'Europa després de la Segona Guerra Mundial, haguessin tingut un passat de compromís i adhesió amb el nazisme. La importància d'aquest debat radica en què els historiadors, agents privilegiats a l'hora d'elaborar una consciència històrica, van veure's motivats a examinar la seva trajectòria, i d'una forma honesta i dolorosa, fer un exercici d'autocrítica. Aquest debat va reflectir l'existència d'una nova generació, tant històrica com cronològica, que va aparèixer fa una dècada aproximadament i que va establir una “identificació absoluta entre jutge i historiador”¹⁴⁴.

Finalment, el darrer debat va sorgir a partir d'un dels *Holocaust Moments* que hem esmentat anteriorment: l'exposició itinerant sobre la Wehrmacht. inaugurada l'any 1995; i que com ja hem dit, mostrava el paper actiu de les forces armades de l'Alemanya nazi en l'assassinat massiu de jueus, gitanos, presoners de guerra soviètics i població civil de l'Europa de l'Est. El debat sobre aquesta exposició va esclatar a partir de certes crítiques que l'acusaven de mostrar fotografies de víctimes del servei secret soviètic i d'intentar “involucrar al Ejército en los crímenes nazis con los que supuestamente no tenía nada que ver”¹⁴⁵. L'evidència d'aquestes fotografies errònies va comportar la clausura provisional de l'exposició i la seva revisió per part d'una comissió d'historiadors, que va concloure que aquesta contenia “errores y fallos”¹⁴⁶. Finalment, l'exposició va ser novament

140 *Íbidem*

141 TRAVERSO, Enzo, *op. cit.*, p. 127.

142 JANUÉ I MIRET, Maricó, *op. cit.*, p. 9.

143 TRAVERSO, Enzo, *op. cit.*, p. 127.

144 *Íbidem*

145 CARRERAS, Juan José *et al. Usos públicos de la Historia: ponencias del VI Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea (Universidad de Zaragoza, 2002)*. Madrid, Marcial Pons, 2006, p.82.

146 *Íbidem*

inaugurada a finals de l'any 2001 amb el títol un xic modificat: on abans deia “Guerra de exterminio. Crímenes de la *Wehrmacht* 1941-1944”, ara diu “Crímenes de la *Wehrmacht*. Dimensiones de la guerra de exterminio de 1941-1944”. Malgrat la reelaboració, la tesi central de la segona exposició era la mateixa que la primera, al mostrar la participació de la *Wehrmacht* com a institució en els crims de guerra; il·lustrant, a més, allò que els historiadors ja havien escrit anys abans: “que la *Wehrmacht* ya estaba involucrada estructuralmente antes del comienzo de la invasión de la Unión Soviética en la guerra criminal”¹⁴⁷.

Abans de finalitzar aquest apartat, tractarem un darrer aspecte en el que, per les implicacions de la seva tesi, Goldhagen va veure's involucrat. Així, d'ençà el final de la Segona Guerra Mundial, van predominar dues teories que intentaven explicar els orígens i les motivacions de la política nazi: la intencionalista i l'estructuralista o funcionalista. La publicació de *Hitler's willing executioners* va contribuir al ressorgiment de la polèmica entre aquestes dues visions.

D'aquesta manera, trobem, en primer lloc, la teoria intencionalista, que des dels anys quaranta insistia en els plans genocides de Hitler i el rellevant paper dels nazis en la seva aplicació; fent recaure, d'aquesta manera, tota la responsabilitat en la persona i polítiques de Hitler. Per la seva banda, l'explicació estructuralista -també coneguda com funcionalista-, destaca la complexitat del procés i la ràpida evolució del règim cap a la intensificació i radicalització dels trets que van conduir a la Solució Final; mostrant els crims nazis com “el producte d'una maquinària assassina, impersonal i quasi anònima”¹⁴⁸.

Considerant el pes que atorga Goldhagen als components ideològics, a la participació activa i voluntària dels alemanys i a les execucions massives en detriment dels camps d'extermini, resulta molt òbvia l'oposició de l'autor als factors situacionals que defensa la teoria funcionalista. Així, Goldhagen presenta una ideologia eliminacionista compartida tant per Hitler i els nazis, com pel poble alemany; motiu pel que el destacat estructuralista Hans Mommsen, convertint-se en el seu major antagonista en aquest aspecte, l'acusarà de defensar l'intencionalisme de forma extrema.

6.2. La “controvèrsia Goldhagen” en el context de la nova Alemanya reunificada

D'aquesta manera, i com hem dit anteriorment, la publicació de *Hitler's willing executioners* va sobrepassar la controvèrsia entre els historiadors per obtenir també un lloc en l'àmbit de la memòria col·lectiva i de les seves implicacions polítiques.

En primer lloc, s'ha de destacar l'existència de nombroses opinions que culpaven a Goldhagen de ressuscitar la tesi de la culpa col·lectiva dels alemanys, àmpliament discutida als anys cinquanta i

147 *Ibidem*

148 TRAVERSO, Enzo, *op. cit.*, p. 128.

seixanta¹⁴⁹ i “rechazada por aquel entonces con múltiples argumentos, aduciéndose, ante todo, que la responsabilidad siempre es y sólo puede ser individual”¹⁵⁰. Goldhagen es defensa d'aquestes acusacions reiterant que ell únicament es limita a l'explicació d'un fet històric determinat i no a avaluar moralment els actes de les persones, afegint que “no hay que juzgar culpables a los grupos sino sólo a los individuos, y a éstos únicamente por sus acciones individuales”¹⁵¹.

S'ha de remarcar, però, que Goldhagen insisteix en què els perpetradors eren lliures per prendre les seves decisions i actuar d'acord a aquestes; no obstant, la idea de què actuaven seguint el model cognitiu antisemita que impregnava tots els àmbits del seu pensament, pot resultar una espècie de determinisme sociocultural que influeix en el comportament dels alemanys i suprimeix la seva autonomia moral. Amb tot, la clau per resoldre aquesta contradicció de la forma més profitosa rau en, tal com proposa l'historiador francès Patrick Husson, “diferenciar entre la responsabilidad colectiva de quienes apoyaron a Hitler y la culpa individual de quienes cometieron los crímenes”¹⁵².

D'altra banda, i com ja hem dit anteriorment, la controvèrsia suscitada arran de la publicació de *Hitler's willing executioners* va estar impregnada de certes connotacions polítiques; més encara si considerem que la reunificació del país va augmentar la sensibilitat vers les repercussions generals de la memòria històrica. D'aquesta manera trobem moltes veus a Alemanya que, cansades del constant record dels crims nazis, demanen una visió del seu passat més en la línia del lideratge internacional del país, ara reforçat gràcies a la unificació; destacant que la República Federal ja hauria pagat des dels seus inicis per la malaurada herència que havia rebut i considerant que, “aparte del oprobio hitleriano, la mayor parte de la historia alemana podía anclarse sin problemas en la civilización occidental, desde Bismarck hasta la actualidad”¹⁵³.

Vist això, eren d'esperar les virulentes crítiques que va rebre l'obra de Goldhagen, ja que arruïnava els ciments del nacionalisme conservador que estava emergint; a la vegada que la resurrecció de la idea de culpa col·lectiva que com acabem de veure es desprenia del llibre, esdevenia un impediment per a què els alemanys poguessin desempallegar-se de la càrrega que suposa el record dels crims nazis. D'altra banda, podem trobar altres veus que pensen que la tesi de Goldhagen era una forma més de reafirmar els prejudicis nord-americans sobre el pes que pot tenir aquesta Alemanya reunificada dins el nou equilibri mundial¹⁵⁴.

149 En aquesta línia, és destacable el llibre *El problema de la culpa: sobre la responsabilidad política de Alemania* de Karl Jaspers, publicat per Paidós Ibérica l'any 1998. Recull les conferències que l'autor va dictar a un curs universitari de l'hivern de 1945-45 i on es reflexiona sobre les diferents gradacions de culpa vers el genocidi, distingint entre la penal, la moral, la política i la metafísica.

150 CARRERAS, Juan José *et al.*, *op. cit.*, p. 80.

151 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, pp. 145-46.

152 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 146.

153 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 155.

154 *Íbidem*

En aquest punt, s'ha de fer un incís per tal de remarcar que, certament, la República Federal Alemanya ha treballat d'una forma força correcta amb el seu passat; sense que es pugui dir el mateix de la República Democràtica Alemanya, on la política relacionada amb la memòria era emprada per enaltir la lluita antifeixista de l'esquerra alemanya i de l'exèrcit soviètic, a la vegada que es negava l'espai públic per al record de les víctimes de l'Holocaust.

D'aquesta manera, la política vers la memòria de la RFA incloïa el pagament de compensacions als jueus sobrevivents, unes relacions més estretes amb Israel o la promoció de discussions públiques sobre l'Holocaust i l'antisemitisme; no obstant, aquesta política no es va completar totalment fins que acabat el període conservador de Konrad Adenauer, “que procuró hacer compatible el consenso —y la integración de muchos ex-nazis— con el reconocimiento de las deudas”¹⁵⁵, es va obrir el pas a majories parlamentàries disposades a afrontar d'una forma més compromesa els crims nazis.

Sobre aquest aspecte, Goldhagen afirmarà que es tracta d'una errònia manera de tractar la història, ja que respon a les exigències internacionals i permet mantenir viu el mite de la responsabilitat única i exclusiva del nacional-socialisme; esdevenint un risc que pot comportar “caer en la complacencia y ceder ante las presiones para pasar página”¹⁵⁶.

Vist això, era d'esperar el recolzament que l'obra de Goldhagen va tenir per part de l'esquerra política alemanya, que considerava que la seva tesi constituïa un impediment per a què la nova democràcia present oblidés el passat i per a què el neoconservadorisme evolucionés cap a certes postures nacionalistes; a la vegada que recordava als alemanys la magnitud terrible de l'Holocaust, enfront d'aquells que volien historitzar aquest període. Aquest “agraïment” va comportar que al març de 1997, Goldhagen rebés el “Premi a la democràcia” per part de la prestigiosa revista política de tendència esquerrana *Blätter für Deutsche und International Politik*¹⁵⁷.

Jürgen Habermas, que com hem vist anteriorment va implicar-se en la *Historikerstreit* reaccionant als intents del conservadorisme alemany -encapçalat per Nolte- de normalitzar el passat, va constituir-se com un dels principals recolzaments de Goldhagen; alabant a l'autor en el moment en què va rebre aquest “Premi a la democràcia”. Així, va destacar l'estimulació de la consciència pública que l'obra va suposar, a la vegada que advertia sobre els límits de la normalització històrica; tot remarcant la importància de construir la identitat alemanya sense obviar l'herència del seu passat. Per aquest motiu, agraeix a Goldhagen el fet de “ayudar a los alemanes a buscar una manera apropiada de lidiar con su historia en estos momentos de transición”¹⁵⁸.

155 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 156.

156 *Íbidem*

157 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 365.

158 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 157.

Finalment, s'ha de destacar el discurs que va pronunciar Goldhagen amb motiu d'aquest premi i que va titular “Modelos de la República Federal: Historia Nacional, Democracia e Internacionalización en Alemania” i que va començar parafrasejant una frase del Premi Nobel de literatura George Santayana, que deia: “aquellos que no pueden recordar su pasado están condenados a repetirlo”¹⁵⁹. A més, l'autor remarca els dos principals problemes de les històries nacionals: la importància del marc dominant que ens permet entendre la història d'un país, i que és el resultat de com s'escriu aquesta història a nivell acadèmic i de com es presenta a l'esfera pública; i la imperiosa necessitat d'aportacions exteriors que evitin la “petrificació, mitologización e incluso los intentos de sanación de las tendencias nacionales y su resistencia a aceptar ciertas verdades elementales”¹⁶⁰. Goldhagen finalitza el seu discurs, destacant la unió entre la comprensió històrica i la democràcia en la recent República Alemanya; esdevenint aquesta un exemple de com una nació aprèn del seu passat per tal de construir una democràcia pel seu futur.

Vist això, podem concloure que, siguin o no encertats els arguments de Goldhagen en quant als motius que portaren els perpetradors a l'assassinat massiu dels jueus o sobre les seves generalitzacions vers l'antisemitisme eliminador implantat a l'imaginari dels alemanys des de fa segles, el debat que va suscitar la publicació de *Hitler's willing executioners* va servir per deixar constància que, encara avui dia, la disputa entre els partidaris de la normalització i els que defensen la importància de recordar l'Holocaust encara no ha finalitzat.

159 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 365.

160 CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo, *op. cit.*, p. 366.

7. CONCLUSIONS

Tota la informació exposada anteriorment ens ha permès conèixer el per què de la controvèrsia sorgida arran de la publicació de *Hitler's willing executioners*. En aquest sentit, és molt important destacar l'enorme contradicció entre el gran recolzament popular del que va gaudir l'obra, tant en el moment de la seva publicació com en les posteriors traduccions i la solemne crítica que va rebre per part d'un nombre considerable dels especialistes més prestigiosos sobre la història alemanya del període nazi.

Així, com hem vist, l'èxit entre el públic no especialitzat respon, a més de a l'estudiada campanya de màrqueting que va acompanyar la publicació, al fet de què la tesi que defensa el llibre redueix un fenomen tan complex i de la magnitud de l'Holocaust a unes coordenades tan simples com l'antic i incrustat odi als jueus. Per tant, aquesta tesi simplista basada en l'antisemitisme eliminador va servir per donar respostes directes al jovent que, dos generacions després de la guerra, volia saber què havia passat durant el nazisme sense por a les responsabilitats que poguessin trobar.

A la vegada que es produïa aquest èxit entre el públic, els especialistes dedicaven a Goldhagen les pitjors acusacions que un historiador pot rebre. Així, i atenent-se al contingut de l'obra, l'autor va ser acusat de manipular i escollir les fonts de forma interessada, de caure tant en exageracions i generalitzacions com en simplificacions per tal de recolzar una tesi que no se sostenia per sí mateixa, de presentar els fets fora del seu context o d'intentar explicar l'Holocaust de forma monocausal. Com hem vist, l'intercanvi d'acusacions va traspasar l'àmbit historiogràfic per trobar cabuda als mitjans de comunicació, amb debats televisats i constants articles a la premsa que tingueren calada en l'opinió pública.

Probablement, els dos fenòmens es retroalimentaven: l'interès del públic no especialista augmentava a mesura que el debat sobre l'obra era cada cop més habitual en el seu dia a dia, a la vegada que els especialistes reiteraven la seva condemna a mesura que el públic es mostrava més interessat en els arguments de Goldhagen.

Amb tot, s'ha de remarcar que bona part de les crítiques que *Hitler's willing executioners* va rebre eren conseqüència d'una errònia -però voluntària- interpretació dels fets històrics per part de l'autor. Així, trobem el primer error quan Goldhagen afirma que el poble alemany, en el seu conjunt, era un poble antisemita; ja que es ben sabut que durant el nazisme va haver-hi diversos sectors com ara el moviment obrer o els liberals que es mostraven contraris a l'antisemitisme. De la mateixa manera, quan Goldhagen afirma que centenars de milers d'alemanys eren perpetradors i que la resta eren potencials perpetradors, oblida que un significatiu nombre de persones va negar-se a l'assassinat massiu; que la *Kristallnacht* va ser rebutjada de forma considerable; o que se sap, per

informes nazis als que s'ha pogut accedir amb posterioritat, que una de les preocupacions del règim era el fet de què no tota la població compartia la seva política eliminadora. Goldhagen torna a incórrer en arguments erronis quan afirma que allò que motivava als perpetradors a l'assassinat massiu i voluntari era l'antisemitisme; obviant, tant altres causes reconegudes com ara la pressió de grup, la por a les represàlies, l'anhel d'avantatges materials o socials o la indiferència; com els escrúpols o qüestions morals amb les que havien de lluitar internament per tal de cometre els assassinats, que intentaven minorar amb desinhibidors com ara l'alcohol. D'igual mode, la responsabilitat col·lectiva del poble alemany que es deprèn de l'obra, deixa de tenir validesa al considerar els milers de persones que van ajudar als jueus en el seu intent de fugir del règim.

No podem obviar la importància que els especialistes sobre el període nazi atorguen a l'antisemitisme en la Solució Final; no obstant això, la gran majoria de la historiografia sobre el tema coincideix en la combinació de diverses motivacions -no sempre de caire ideològic-, per tal d'explicar tant l'ascens del nazisme, com el genocidi. Així, l'antisemitisme eliminador només era compartit pels nazis i alguns grups minoritaris; ja que allò que realment sentia la majoria de la població alemanya vers els jueus era indiferència, prejudicis o ressentiments econòmics i culturals, sentiments que és tradueixen més en una complicitat passiva que en un antisemitisme eliminador.

Goldhagen es veu en la necessitat d'ignorar l'existència de tots aquests factors que acabem de mencionar, ja que si no, la seva tesi sobre l'Holocaust com a projecte nacional antisemita dels alemanys no podria erigir-se.

Malgrat tot, *Hitler's willing executioners* va tenir alguns aspectes positius que no podem obviar. Així, en primer lloc, s'ha de destacar l'exhaustiva descripció que Goldhagen fa dels batallons policials, els camps de treball i les marxes de la mort; tema que, malgrat no ser la primera vegada que es tracta, i si ignorem les generalitzacions que fa l'autor per tal de donar sentit a la seva tesi, ens aporta una informació minuciosa i detallada del funcionament d'aquestes organitzacions.

Realment, la millor aportació del llibre de Goldhagen és l'estímul que constitueix per a l'estudi de la història; en aquest sentit, esdeven més interessants les preguntes que es planteja sobre com va ser possible una experiència de la mida de l'Holocaust que no les respostes que aporta. D'aquesta manera, quan busquem als alemanys corrents, en realitat, estem buscant les condicions que van fer possible el genocidi jueu, allunyant-nos de la teoria simplista que fa recaure tota la culpabilitat en Hitler.

D'altra banda, i com hem dit, la historiografia de les darreres dècades defensa majoritàriament la idea que el genocidi jueu va ser conseqüència d'una multiplicitat de factors combinats entre sí. Si bé aquesta teoria és la que té més sentit, va comportar que les qüestions sobre la culpabilitat i responsabilitat tant col·lectiva com individual perdessin interès. D'aquesta manera, Goldhagen

torna a posar a la palestra la idea de què una bona part dels alemanys sabia el que s'estava fent als jueus i que a l'Holocaust participaren més persones de les que, habitualment, s'acostumava a acceptar. Amb la seva tesi, l'autor torna a fer ressorgir la idea de la culpabilitat col·lectiva; no obstant, els alemanys que ara s'han d'enfrontar a ella, dues generacions després del genocidi, volen saber la veritat, i es constitueixen una part activa del discurs polític i social.

Amb tot, podem concloure en que la consideració i la polèmica que ha sorgit al voltant de l'obra de Goldhagen respon, a banda dels arguments que defensa, a què es va publicar després d'anys de "normalització", on semblava que la unificació d'Alemanya havia permès passar pàgina del terrible passat nazi de la nació.

Per finalitzar, s'ha de remarcar la importància del record i la memòria col·lectiva en la prevenció de riscos i en l'intent d'evitar que fets del passat es puguin tornar a repetir. Quan parlem de la societat actual, on cada cop queden menys persones amb un record directe del règim nazi, és important la sensibilització per tal de què el record i la memòria col·lectiva puguin continuar la seva tasca de forma adequada. No obstant, no és correcte basar aquest procés de sensibilització en ressentiments, prejudicis o mitges veritats manipulades; com hem pogut veure que Daniel Goldhagen va fer a *Hitler's willing executioners*.

8. BIBLIOGRAFIA

- ADAMS, James. *Why was Daniel Goldhagen's Book Hitler's Willing Executioners so popular in Germany?*. Brighton, University of Sussex, 2011.
- ALY, Götz. *¿Por qué los alemanes? ¿Por qué los judíos? Las causas del Holocausto*. Barcelona, Crítica, 2012.
- ARAYA, Eduardo. *El pasado omnipresente. Guerra, Holocausto y culpa en la historiografía alemana*. Archivum, Revista del Archivo Histórico de Viña del Mar, año III, nº 4, 2002.
- ARENDT, Hanna. *Los orígenes del totalitarismo*. Madrid, Alianza Editorial, 2006.
- ARRESEYGOR, Gabriela (traducció). *Intercambio de cartas entre Martin Broszat y Saul Friedländer. De la historización del nacionalsocialismo*. Comisión por la memoria, Buenos Aires [en línia] URL: <http://goo.gl/85f6jA> [Consultat el 23/04/2014]
- BERNSTEIN, Richard. *Was Slaughter of Jews Embraced by Germans?*. *The New York Times*, 27/03/1996.[En línia]. URL: <http://goo.gl/4Mbjpa> [Consultat el 02/04/2014]
- BROWNING, Christopher R. *Ordinary men*. Londres, Penguin, 2001.
- CAPELLÁN DE MIGUEL, Gonzalo. *Un pasado que no pasa: Goldhagen y la historia del tiempo presente en Alemania*. Actas del III Simposio de Historia Actual. Instituto de Estudios riojanos.
- CARRERAS, Juan José *et al.* *Usos públicos de la Historia: ponencias del VI Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea (Universidad de Zaragoza, 2002)*. Madrid, Marcial Pons, 2006.
- ELEY, Geoff. *The "Goldhagen Efect". History, memory, Nazism- Facing the German Past*. Michigan, The University of Michigan Press, 2000.
- FERNÁNDEZ GARCÍA, Antonio. *La controversia sobre los alemanes corrientes y el holocausto*. Cuadernos de Historia Contemporánea, 1998.
- GOLDHAGEN, Daniel Jonah, *Los verdugos voluntarios de Hitler. Los alemanes corrientes y el Holocausto*. Traducción de Jordi Fibla. Madrid, Taurus, 1997.
- JANUÉ I MIRET, Marició. *La voz de las víctimas judías y los alemanes "corrientes"*. Revista de libros de la fundación Caja Madrid, 2011.
- JANUÉ I MIRET, Marició. *L'Holocaust i la polèmica Goldhagen*. El contemporani, Barcelona, Afers, 1999.
- JASPERS, Karl. *El problema de la culpa: sobre la responsabilidad política de Alemania*. Barcelona, Paidós, 1998.

- JUDT, Tony. *Postguerra. Una historia de Europa desde 1945*. Madrid, Taurus, 2006.
- LOZANO, Álvaro. *La Alemania Nazi 1933-1945*. Barcelona, Marcial Pons, 2013.
- MacDONOGH, Giles. *Después del Reich: Crimen y castigo en la posguerra alemana*. Barcelona, Galaxia Gutenberg, 2010.
- MILGRAM, Avraham et ROZETT, Robert. *El Holocausto. Las preguntas más frecuentes*. Madrid, Metáfora, 2009.
- MORENO LUZÓN, Javier. *El debate Goldhagen: los historiadores, el Holocausto y la identidad nacional alemana*. Historia y Política, núm.1, abril 1999.
- POGGIO, Pier Paolo. *Nazismo y revisionismo histórico*. Madrid, Akal, 2006.
- ROSENBAUM, Ron. *Explicar a Hitler: Los orígenes de su maldad..* Madrid, Siglo XXI, 1999.
- SHIRER, William L. *The Rise and Fall of the Third Reich*. New York, Rosetta Books, 2011.
- SMITH, Dinitia. *Challenging a view of the Holocaust*. *The New York Times*, 01/04/1996. [en línea]. URL: <http://goo.gl/YdrP9U> [Consultat el 02/04/2014]
- TRAVERSO, Enzo. *Els usos del passat*. València, Universitat de València, 2006.
- ULRIKSEN DE VIÑAR, Maren. *Memoria social. Fragmentaciones y responsabilidades*. Uruguay, Trilce, 2001.